[91. (47.61). (018)].

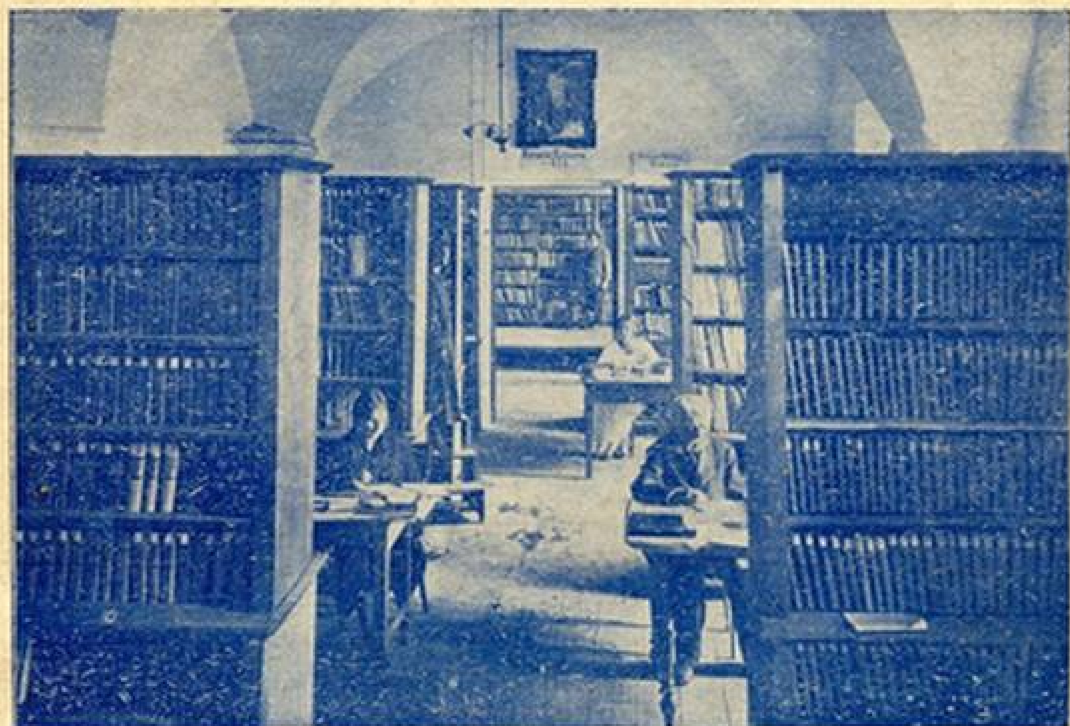
Вінницька Філія
ВСЕНАРОДНЬОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
при
Всеукраїнській Академії Наук.
КАБІНЕТ ВИВЧУВАННЯ ПОДІЛЛЯ.
Випуск 8.

Nationalbibliothek der Ukraina
an der
UKRAINISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.
Filialabteilung zu Winnytzja.
BÜREAU ZUR ERFORSCHUNG PODOLIENS.
Lieferung 8.

Адр.: Україна, Вінниця (на Поділлі), Мури. Adr.: Ukraina, Winnytzja (Podolien), Mury.

Валентин Отамановський.
Директор Він. Філії Всенар. Бібліотеки України.

Краєзнавство на Поділлі,
найближчі його завдання та потреби й роля в краєзн. праці Кабінета вивчування Поділля.

Частина кн. комор Він. Філії Всенар. Б-ки України (у старовин. будинкові поч. 17. ст.—„Мури").

У Вінниці, 1926.

[91. (47.61). (018)].

Вінницька Філія
ВСЕНАРОДНЬОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
при
Всеукраїнській Академії Наук.
КАБІНЕТ ВИУЧУВАННЯ ПОДІЛЛЯ.
Випуск 8.

Nationalbibliothek der Ukraina
an der
UKRAINISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.
Filialabteilung zu Winnytzja.
BÜREAU ZUR ERFORSCHUNG PODOLIENS.
Lieferung 8.

Адр.: Україна, Вінниця (на Поділлі), Мури. Adr.: Ukraina, Winnytzja (Podolien), Mury.

Валентин Отамановський.
Директор Він. Філії Всенар. Бібліотеки України.

Краєзнавство на Поділлі,

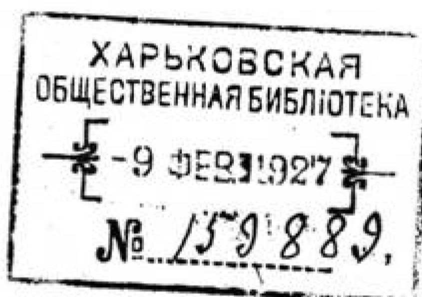
найближчі його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінета виучування Поділля.

Valentin Otamanowskyj.
Filial-Direktor der Nationalbibliothek (Filiale—Winnytzja).

Gebietskunde in Podolien,

seine näheren Ziele und Erfordernisse und die Anteilnhame daran des Büreau's zur Erforschung Podoliens.

У Вінниці, 1926 р.

Друковано з постанови Ради Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН.

Голова Ради Філії І. **Воробйов.**

Директор Філії **В. Отамановський.**

Сто примірників цього видання видруковано на кращому папері

Віндерждрук ім Леніна 2169 - 500 26 ,,. Окрліт 1287/328

Investigasse et descripsisse integram Podoliam sit pars operis nostri litterarum Ucrainensium.

РОЗДІЛ I.

Всебічне вивчення Поділля є передумовою правильного господарювання та адміністрування на Поділлі.

Недооцінювання, а часом і нерозуміння ваги краєзнавства для правильного господарювання й адміністрування, набули на жаль широкого розповсюдження в практиці більшости працьовників Поділля. Є то спадщина кол. Рос. Імперії та бюрократичного світогляду рос. адміністраторів, що вважали за можливе з Петербурґу одержувати призначення на Вкраїну, на Кавказ, до Польщі, чи куди инде до підбитих Рос. Імперією країн, і чудово там „справлятися“—звичайно на думку Петербурґу, але не з погляду інтересів ущасливленого населення.

Тяжкі рани заподіяло проте добробутові нашого Поділля й народнім багатствам цілої України господарювання та адміністрування на Петербурзький кшталт і повинно-б це бути нам пересторогою хоч надалі. Тим часом у багатьох ділянках адміністраційно-господарської практики ми й зараз на кожному кроці зустрічаємо безліч отаких фатальних для господарства помилок. Є ці помилки або провиною самих працьовників, що зіґнорували вивчення своєрідних особливостей Поділля, або ж іще частіше спричинюються до них факти об'єктивні—мала дослідженість Поділля. Ілюструємо це на прикладах.

Невміле лісове господарювання, головно через недослідженість подільських лісів, призвело до того, що деревну породу Зах. Поділля бук—цінність всеукраїнського значіння, поступово на зрубах починає заміняти граб, береза й осика. Такі ж наслідки й з тих самих причин помічаються всюди на Поділлі й що до грабових та дубових лісів: нераціональні вирубки призводять до заміни дуба й граба на такі малоцінні супроти них породи як береза та осика[1]).

Одним із проявів широко розповсюдженої неписьменности в Поділлєзнавстві треба вважати й винищення в нас через хижацьке полювання багатьох диких звірят та птахів корисних, що є одною з причин масового розмноження на Поділлі шкідливих для с.-господарства комах та гризунів[2]).

Закінчуючи оцей побіжний лише перелік незлічених шкод заподіяних нам краєзнавчою неписьменністю, не можемо не згадати за недавній і прикрий для м. Вінниці й цілого Поділля факт. Як відомо, у м. Вінниці народився славетний український письменник Мих. Коцюбинський. Дбаючи

[1]) О. Савостіянов. „Дика рослинність Поділля“. Вид. Кабінета вивчування Поділля Він. Філії Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН. Вінниця 1925. Ст. 26.

[2]) Проф. В. Храневич. „Ссавці Поділля“, „Птахи Поділля“, „Нарис фавни Поділля“. Вид. Кабінета вивчування Поділля Він. Філії Всенар. Бібліотеки України при ВУАН. Вінниця, 1925—1926.

про ввічнення пам'яти такого визначного Подолянина, і кол. Подільський Губ. Ревком, і був. Подільський Губвиконком постановили назвати на честь письменника одну з вінницьких вулиць, а Вінницький Окрвиконком створив навіть спеціяльну **Комісію для ввічнення пам'яти Мих. Коцюбинського** та вживає належних заходів до охорони домика, де народився письменник.

Але всі заходи ґуберніяльних орґанів пішли марно через неписьменність у Поділлєзнавстві звідкись із півночи імпортованого інженіра-фахівця Відділу Благовлаштування кол. Губмісцгоспа. Він знеславив нашу Вінницю, поприбивавши на вулиці названій на честь письменника помилкові таблички з написом: „Вулиця Колюбинського". І от кілька років уже висять на ганьбу нам оці пам'ятки неуцтва, а помилкова назва ввійшла в урядові акти й уживається в щоденній розмові замісць знаного цілій Україні імени славетного Вінничанина[1]).

Гадаємо, що наведених прикладів шкод заподіяних неписьменністю в Поділлєзнавстві народньому господарству, а часом і культурному розвиткові Поділля є досить, щоб наочно довести необхідність—поперше досліджувати Поділля, подруге—вивчати й використовувати набуті наукою дані в практиці адміністраційно-господарського життя. Але ми не можемо проте відмовити собі в приємності—навести на підтвердження згаданого один факт позитивний.

Відомо, що рідка й цінна деревна порода Поділля **берека** з якихсь не досить досліджених причин видимо вимирає[2]) й лісоводи вважали вже за неможливе її розводити. Проте невтомною кількарічною працею лісничого Мукарово-Зіньківського лісництва Мих. Корсуна, що уважно спостерігав та досліджував біолоґічні властивості цього дерева, заведено було єдиний на Поділлі розсадник береки. Сподіваємося, що праця ВПов. М. Корсуна врятує для Поділля оцю цінну деревну породу („Подільське червоне дерево"), що за давніших часів ішла на вироблення гарних дорогих меблів, а останніми часами засуджена вже була на вимирання.

З оцих побіжних і лише для прикладу наведених відомостів мусимо проте зробити отакі висновки:

1) Що дорого коштувала й коштує Поділлю краєзнавча неписьменність і що не пристосовуючись у всіх ділянках господарчого життя до своєрідних особливостей Поділля, ми повторюємо цим часто помилки й негосподарність часів дореволюційних;

2) Що наслідком наших помилок сучасних (особливо це підкреслено буде в розділі II.) є часто погана спадщина минулого—мала дослідженість Поділля через відсутність на Поділлі до 1918. року дослідно-наукових установ;

3) Що актуальним питанням дня треба поставити: а) орґанізацію планового й усебічного досліджування Поділля та б) підвищення кваліфікації в Поділлєзнавстві кожного службовця й адміністратора, кожного вчителя, кооператора, робітника землі й лісу та всіх узагалі працьовників на Поділлі.

---

[1]) До речи, чи не належало б Він. Окрміцгоспові чим швидче познімати оці пам'ятки неуцтва?

[2]) О. Савэстіянов. Ibd., стор. 17—18.

РОЗДІЛ II.

Історичний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі*).

Своєрідні особливості Поділля — зах.-европ. риси природи, одмінна етноґрафія, цікаві археологічні знахідки, природні багатства, многовікові культурні традиції — віддавна притягали до себе увагу дослідувачів. Наслідком цього є численна й досить давня література, але проте Поділля досліджене мало й неповно. Спричинилися до цього спорадичність та випадковість досліджень, що є наслідком позбавлення Поділля за часів царату науково-дослідних установ.

Була це традиційна політика рос. царату супроти України, що для поборення національного руху й сепаратистичних стремлінь намагався держати український народ у темряві, усякими способами не допускаючи до створення на Вкраїні культ.-наукових осередків. Відомо напр., що в середині 18. ст. гетьман К. Розумовський усе підготував був до утворення т. зв. „Університету Малоросійського Батуринського", але Катерина II не допустила до відкриття в Батурині української вищої школи. Знаємо, з якими труднощами здобуто було року 1804. перший на Вкраїні Харківський Університет (і то на Слобожанщині, яку царат уважав за більш зрусифіковану, бо в Київі Університет засновано було лише року 1833.). З тої-ж причини царат закрив року 1876. „Юго-Зап. Отд. Имп. Географ. О-ва", що скупчив був коло себе визначних українських учених і переводив планове дослідження України.

Не диво, що царат не міг допустити до створення наук. осередків на Поділлі, що через недавність свого приєднання, незначну зрусифікованість та ґеоґрафічне положення мало нахил улягати впливам Зах. Европи й Галичини, бо-ж остання була до революції огнищем української культури для всієї Соборної України.

І царат дійсно мав рацію, боячись культурних впливів Галичини на Поділля, бо мали вони вже за собою многовікові традиції: у 12.-13. ст. Поділля входило до складу Галицького (згодом Гал.-Волинського) князівства, а в 15-18. ст. Поділля перебуває під впливом двох тодішніх осередків української культури—Львова та Київа. Львів мав значіння для всіх міст Поділля яко найстарше місто: взірець громадянського устрою на нім. праві, вища апеляційна інстанція для міщанських судів, для ремісників зокрема—вища школа ріжних майстерств. Значний культурний вплив на Поділля мав також і Київ. Треба відзначити, що вплив оцей першої половини 17. ст. виявився м. ин. у тому, що заходами слав. Петра Могили у Вінниці засновано було, що правда на короткий час, вищу школу тих часів—**Прав. Колеґію.** Наприкінці 18. ст. Поділля приєднано було до Рос. Імперії, але частину Зах. Поділля, т. зв. **Галицьке Поділля**, було від нього

---

*) Для цього розділу автор почасти використав конспект доповіді ВПов. Ю. Сіцінського „Огляд краєзн. життя на Поділлі", якому за ласкове надіслання конспекта складає щиру подяку.

одірвано й разом із Галичиною прилучено до Австрії. Відтоді великі труднощі виникали в досліджуванні цілого Поділля: учених зі Львова царат не допускав до вивчення нашої частини Поділля, а нашим дослідникам забороняв досліджувати Галицьке Поділля уряд австрійський. Тому на початку 19. століття нашу частину Поділля досліджують переважно вчені з Вільни та Кременця, а весь 19. та початок 20. віку — вчені з Києва та почасти з Херсонщини. Оглянемо коротко наслідки їхньої праці, поділивши ці дослідження за їхнім змістом на: **вивчення природи та вивчення людини.**

1. Вивчення природи Поділля.

Найдавніші дореволюційні праці що до природи Поділля (флора, фавна, ґеолоґія, кліматолоґія та ин.) належать, як зазначено було вище, професорам Вілен. У-ту та Кремен. Ліцею як: В. Бесер, А. Андржейовський, Г. Бельке, Е. Айхвальд, Й. Юндзіл та ин. Цінним внеском до науки природи Поділля є праці Київських учених як: проф. К. Кеслер, Р. Траутфетер, А. Рогович, В. Монтрезор, І. Шмальгавзен, А. Тутковський та инші, а також учених з Херсонщини — відом. флориста Й. Пачоського й проф. О. Набокіх.

Треба відзначити, що проф. Одеського У-ту О. Набокіх з доручення був. Под. Губ. Земства розпочав був велику працю над вивченням ґрунтів Поділля, але на жаль її не закінчив (цінна розвідка „Матер. по изслед. почв и грунтов Под. губ.“, Одеса, 1916). Значний внесок до наук. дослідження природи Поділля зробило й був. „Подільське Т-во Дослідників та Аматорів Природи“ на чолі з проф. П. Бучинським. Працюючи р.р. 1912—1919, це Т-во створило в Кам'янці Природничий Музей та видало 4 томи „Записок“. М. ин. у згаданих „Записках“ уміщено цінну працю О. Прусевича — „Библиография естествознания Подолии“.

2. Вивчення людини в минулому й сучасному та її діяльности.

Що до вивчення передісторії Поділля, то на жаль досі систематичних археолоґічних досліджень у нас не було. Спорадичні розкопи провадив відомий український історик проф. Вол. Антонович, польський історик К. Пулавський та деякі инші. Проте про більшість цих розкопів немає докладних звідомлень; немає також **і бібліоґрафії археолоґії Поділля**. Значним внеском до нашої археолоґії є й досі цінна „Археолог. карта Под. губ.“ Ю. Сіцінського, чимало подає В. Гульдман у праці „Памятники старины в Подолии“.

Також не маємо ми й докладної науково написаної історії **цілого Поділля.** Сумлінним зведенням істор. відомостей майже про все Поділля є на жаль перестаріла праця (р. 1891) „Подолия—истор. описание“ проф. М. Петрова—П. Батюшкова. Окрім неї є лише невеличкі брошури М. Яворовського та ин.

З моноґрафій окремих відділів історії Поділля є цінні праці: Молчановського „Очерк известий о Под. земле до 1434 г.“ (майже єдина праця, що описує територію **цілого** Поділля), М. Грушевського „Барское Староство“ з двома томами актів „Архива Ю. З. России“, Сімашкевича „Рим. катол. в Подолии“ та його-ж „Істор.-геогр. и этногр. очерк Подолии“. Багато звичайно дає славетна „Історія України - Руси“ М. Грушевського т. т. 1—8 та чимало джерел подано в т. т. 1—12 „Трудів“ Под. Епарх. Ист.-Стат. К-ту (згодом „Церк. Іст. Археол. Т-во.) р. р. 1876—1916.

Необхідно зазначити й праці з історії Поділля польських істориків: Марчинського — „Statystyka gub. Podolskiej“ т. т. 1—3, О. Пржездецького

„Podole, Wołyń, Ukraina“ т. т. 1—2, Балінського й Ліпінського „Starożytna Polska“ т. 2, І. Ролле (псевдонім Dr. Antoni J.) — „Zameczki Podolskie na kresach multańskich“ т. 1—3 та його „Historyczne Opowiadania“, О. Яблоновського „Pisma“ т. 4, К. Пулавського, Л. Бялковського „Podole w XVI wieku“ (Варшава, 1920 р.), K. Stadnicki „Korjat Gedyminowicz i Korjatowicze“ та инші.

За винятком праць: проф. Volод.-Буданова „Нем. право в Польше и Литве“, де подано моноґр. опис життя Кам'ян. міщан. громаднім. права й проф. А. Гальбана „Zur Geschichte des deutsch. Rechtes in Podolien...“, ми майже не маємо розвідок з внутрішньої історії Поділля. З Подільських міст історичні описи є тільки про Кам'янець: цінна моноґрафія Ю. Сіцінського „Каменец-Подольський“ та О. Прусевича „Kamieniec Podolski“.

З етноґрафії та етнолоґії, окрім згаданої вже праці Сімашкевича, маємо ми працю проф. Чубинського в „Трудах Етногр.-Стат. Експ.“ та „Очерки Днестра“ Афанасієва-Чужбинського.

Що до економіки Поділля й виробництва та виробничого побуту, то тут ми маємо майже виключно видання був. Под. Губ. Земства: цінну працю „Кустарн. промыслы Под. губ.“ та часописи—„Эконом. жизнь Подолии“ й Село“. Для економіки с.господарства дореволюційної доби багато дають видання був. Под. С.-Госп. Т-ва, осідком якого була Вінниця та видання Под. Губ. Земства, пр. велика праця „Матер. по обсл. животноводства в Под. губ.“ під керовництвом проф. Устьянцева.

Отаким є в головних рисах дореволюційний набуток дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. Багато названих тут розвідок є неоцінними джерелами до дальшого вивчення Поділля, але переважна більшість їх перестаріли, усі без винятку стали бібліоґраф. раритетами, у багатьох є чималі хиби спорадичности й випадковости дореволюційної праці, що є наслідком відсутности на Поділлі дослідно-наукових установ. Чимало також є цінних статтів, заміток, спостережень і навіть розвідок розкиданих по часописах польських, російських, німецьких та инших, але значна їх більшість є тим часом неприступна для українського дослідника, бо вимагає кількарічної планової праці дослідників та бібліотекарів-бібліоґрафів на збирання їх та опрацьовання.

Революція 1917. року, розвязавши питання про українську державність, поставила на чергу дня й планове дослідження своєрідних особливостей Поділля. Першою державною науково-дослідною установою на Поділлі був відкритий р. 1918. в Кам'янці Український Державний Університет (видавав „Записки“; з останнього тому вийшли тільки деякі окремі відбитки), що його реорґанізовано було р. р. 1920-21 в Інститут Народньої Освіти та С.-Господ. Інститут (останній видав р. 1924. І. том „Записок“, а 2. том є в друку). Року 1920. створено було також у Вінниці Інститут Народньої Освіти (закрито р. 1923; спадщина: цінні праці фавністичні лекторів Г. Бобяка та С. Крашенинникова, проф. В. Камінського з звичаєвого права та проф. М. Безбородька з ґеолоґії) та Вінницьку Філію Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН, а трохи згодом— Філію С.-Госп. Наукового Комітету України (нині закриту; спадщина: цінний гербарій Надбузької флори М. Білозора й ин.) та Подільський Відділ Укрмета.

Зараз у Кам'янці існують крім названих уже установ: Науково-дослідна катедра народнього господарства й культури Поділля (видала окре-

мі відбитки з I. тому „Записок"), засноване року 1925. Кам'янець-Подільське Наукове Т-во при ВУАН, що провадить цінну дослідно-краєзнавчу працю та Природничо-Історичний музей. У Вінниці ж окрім згаданих установ є ще: Вінницький Історично-Побутовий Музей, Вінницька С.-Госп. Досвідна Станція та Вінницьке Краєзнавче Товариство.

Із наукових установ м. Вінниці належить відзначити дослідно-краєзнавчу працю Подільського Відділу Укрмета на чолі з відом. метеорологом проф. Л. Даниловим (керує мережею метстанцій і провадить чергове розроблення дослідного матеріялу) та Вінницьку Філію Всенародньої Бібліотеки України при Всеукр. Академії Наук з її Кабінетом вивчування Поділля.

Кабінет вивчування Поділля утворено було на поч. 1924. р. з ініціятиви автора цих рядків і за допомогою проф. А. Ярошевича. Не одержуючи й досі нізвідки й ніякої фінансової допомоги, Каб. вивч. Поділля проте виконав за ці 2 роки чималу працю.

Осередкове ґеоґрафічне положення Вінниці дало змогу Кабінетові вивчування Поділля притягнути до планового досліджування Поділля так Вінницьких і Кам'янецьких, як і инших дослідників Поділля, а близькість до Київа й безпосередня підлеглість Всеукр. Академії Наук давали постійну змогу користуватися її неоцінним керовництвом. Величезну ролю в праці та розвиткові Кабінету вивчування Поділля відограла й відограє також Він. Філія Всенародньої Бібліотеки, що з своїм великим і цінним бібл. фондом (по-над 100.000 кн. од.) є найбільша на Поділлі книгозбірня, має добре підібраний відділ Ucraiпica з чудовою й ледве чи не найповнішою як де-инде збіркою літератури про Поділля в підвідділі Podolica.

Кабінет вивчування Поділля перевів р. р. 1924—1/III-1926 отаку працю:

1) Об'єднав у колеґію наук. консультантів Кабінету вивчування Поділля значну кількість (по-над 20) дослідників Поділля, особливо-ж Вінничан та Кам'янчан.

2) Допомагав і допомагає їм у переведенні планового дослідження Поділля, опубліковуючи набутий дослідний матеріял.

3) Видав 7 випусків „Енциклопедії Поділлезнавства", що в 16—18 випусках має: а) дати всебічний опис Поділля, б) критично підсумувати працю попередніх дослідників та в) опублікувати найновіший відповідно розроблений дослідний матеріял.

4) Частину праці над складенням покажчика всієї літератури про Поділля, що провадиться за останніми вказівками Institut International de Bibliographie à Bruxelles і має бути видрукованим у чергових випусках „Енциклопедії Поділлезнавства" яко Bibliographia Podolica.

5) Узяв на себе орґанізацію на Поділлі мережі краєзн. товариств та наукове керовництво їхньою працею (див. вип. 5. та 6. вид. Каб. вивч. Поділля), видаючи для звязку між дослідниками-краєзнавцями „Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі".

6) Провадить постійний обмін виданнями з по-над 50 наук. установами Зах. Европи, Америки та Близького Сходу (серед них є Пруська, Віденська й Баварська Академії Наук, Єрусалимський Університет та инші) й коло 180 установами – на території етноґрафічної України з колоніями (крім Великої України також Сх. Галичина, Закарпатська Україна, Кубанщина, Зелений Клин на Далекому Сході, Канада й Сполуч. Штати

та инші) та національних республік, що повстали після 1917. року з підбитих Рос. Імперією країн (Білорусь, Грузія, Узбекістан та инші).

7) Охорону та вивчення пам'яток старовини, мистецтва й природи на Поділлі (вивчення й охорона домика М. Коцюбинського та багато иншого).

Не спиняючись докладно над описанням переведеної вже Кабінетом виучування Поділля в кожній із наведених ділянок праці, бо це все було вже надруковано року 1924. в „Звідомленні про діяльність Каб. виуч. Поділля" у вип. 2. „Енцикл. Поділ." та р. 1926. в „Інформац. Огляді досл.-краєзн. праці на Поділлі" у вип. 6 й 8, зазначимо тільки, що досі Кабінет виучування Поділля видав 1—7 випуски „Енц. Поділлезнавства" від 600—1500 пр. кожен і має коло 5 випусків цілком готових до друку, яких не може т. часом іще видрукувати **за браком коштів**.

Закінчуючи оцей коротенький огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі описом досягнень у ній української науки, зауважуємо, що супроти попередніх дослідників Кабінет виучування Поділля основним завданням своїм ставив і ставить **описання цілого Поділля**, включаючи сюди й Поділля Галицьке. Є то приблизно простір давньої **Подільської землі**[1]) коло сер. 14. століття, що обіймаючи майже всю Подільську горбовину й обмежений—на заході р. Стрипою, на півдні сер. течією Дністра й на півночі та сході межами тепер. Волини й Поділля, становить природничу, етнолоґічну та почасти культурно-історичну цілість[2]). Доводити необхідність вивчення Поділля в отаких межах звичайно не потрібно: адже лише беручи об'єктом дослідження природничу, етнолоґічну й культурно-історичну цілість, дослідник може додержати науковости в описанні та зробити належні наукові узагальнення. Ось чому Кабінет виучування Поділля та Він. Філія Всенародньої Бібліотеки виписали на своєму ex libris'і оцей девіз: „Investigasse et descripsisse integram Podoliam sit pars operis nostri litterarum Ucrainensium".[3])

Але з глибоким жалем мусимо визнати, що утруднені зносини з українськими дослідниками Галицького Поділля й брак не лише в книгозбірні Філії, але й у всіх книгозбірнях України повної літератури про Гал Поділля не дали змоги в дотеперішніх виданнях Кабінету виучування Поділля описати зазначену цілість. Тільки надалі, починаючи з історичних розвідок проф. Ю. Сіцінського, є надія цю хибу усунути.

Отоді вже дійсно виконано буде наведений девіз Кабінета виучування Поділля, а праця його наук. консультантів буде ще ціннішим внеском до української науки.

---

1) Н. Молчановський „Очерк изв. о Под. земле". Унив. Изв. 1883 р. № 5, ст. 6—16

2) Цікаво, що польський дослідувач Поділля A. Jabłonowski (Pisma т. IV, ст. 255) рішуче заперечує ґеоґрафічну, історичну, економічну, культурну й етнолоґічну (?!) єдність навіть подільського Надбужжя з Кам'янеччиною.

3) „Внеском нашим до української науки нехай буде дослідження та описання цілого Поділля".

РОЗДІЛ III.

Перешкоди дослідно-краєзнавчій праці на Поділлі, найближчі завдання її та потреби.

Як показано було в попередньому розділі, майже півторавікова політика царату супроти України спрямована на затримання її культурно-національного розвитку та нечувана в історії цивілізованих країн Европи **одверта заборона дослідно-краєзнавчої праці** спричинилися до того, що в багатьох ділянках дослідно-краєзнавчої праці Україна відстала не лише від країн Зах. Европи, ба навіть і від Росії. Оскільки-ж Поділля не мало до революції ніяких державних дослідно-наукових установ, недослідженість його є більша навіть супроти инших частин України. Це примушує українську науку звернути особливу увагу на розвиток дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі, а для цього на нашу думку необхідно: 1) усунувши всі перешкоди дослідно-краєзнавчій праці на Поділлі, створити їй тут найсприятливіші умови для розвитку; 2) планово-інтенсивною працею надолужити втрачений час.

На прев. жаль розвиток дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі гальмується й досі і то навіть не завжди через брак дослідницьких сил, але майже виключно через відсутність матеріяльних засобів. Не є це на жаль явищем виключно подільським.

Тоді як у Росії протягом 1917-25 р. р. витрачено вже величезні кошти на створення низки державних дослідно-краєзнавчих установ та цілої мережі краєзн. орґанізацій громадських і значна їх частина є на державному чи на місцевому бюджетах або постійно фінансуються з державних чи з місцевих коштів, на Україні, оскільки нам відомо, досі майже ніяких асиґнувань на краєзнавчу працю не було. І наслідки цього для нас дуже, дуже сумні. У одній лише европ. частині суч. Росії існує зараз коло 800 суто-краєзнавчих установ та орґанізацій і 75 відс. їх виникло вже після 1917 р. Із суто-краєзнавчих установ та орґанізацій **на держ. бюджеті є**: 25 краєзнавчих Т-в, коло 30 провінціяльних краєзнавчих музеїв та кілька краєзнавчих Інститутів при вищих школах, а що до решти, то значна частина їх одержує допомогу з місцевих коштів. Незалежно від цього в Росії є ще на держ. бюджеті чимало наукових Т-в, розкиданих усюди по периферії Біолоґ. Станцій і мет. установ та инших науково-дослідних закладів, що також провадять на місцях переважно дослідно-краєзнавчу працю[1]).

Отака фінансова підтримка й керовництво названих угорі **цілком забезпечених матеріяльно** дослідно-краєзнавчих установ дали змогу навіть у найглухіших провінціяльних закутках Росії провадити планову дослідно-

---

[1]) Наводимо це за неповними даними в рос. орґанах: „Краеведение“, т. 2, №№ 1—2, 1925 року, „Краеведные учреждения СССР“, 1925 року, „Известия Ц. Б. Краеведения“ 1925 року та инш.

краєзнавчу працю[1]). У Росії краєві, ґуберніяльні, ба навіть повітові краєзнавчі організації скликають місцеві краєзнавчі конференції, видають свої бюлетені й навіть великі краєзн. орґани, друкують звідомлення відбутих конференцій, систематично опубліковують свої праці. Деякі повітові сутопровінціяльні закутки встигли вже за час р. р. 1917—25 видати по кілька томів своїх „Записок"!

Як це ріжниться від того, що ми бачимо на Вкраїні! І ми ніяк не можемо погодитися з тим, що причиною залишення в нас краєзн. праці на призволяще є брак коштів, бо-ж маленька супроти України й бідніша Білорусь створила матеріяльні й орґанізаційні передумови для праці своїх краєзн. орґанізацій: видає великий краєзн. орґан „Наш Край", утримує краєзн. Т-ва—Вітебське й Могилівське та допомагає матеріяльно иншим краєзн. орґанізаціям. Отже доводиться визнати, як це вже зазначено було в розд. І, що причиною цього є не відсутність коштів, але загальне недооцінювання на місцях, а часто й у Центрі, усієї ваги та значіння дослідно-краєзнавчої праці.

Не можна тут не порівняти й ролів у розвиткові краєзнавства: Держ. в-ва РСФРР і його краєвих філій та Державного в-ва України. Тоді як Держ. в-во Росії є важливим чинником краєзн. праці, видаючи численну методичну, довідно-популярну та наук. літературу, Держ. в-во України, як це не дивно, відограє в ній часом і неґативну ролю.

Не вважаючи на величезну ролю краєзнавства в проґрамах сучасної школи й узагалі на широке зацікавлення до краєзнавчої літератури, Державне Видавництво України досі нічогісінько в цій ділянці не видало. Але цього замало: зі зворушливою упередливістю розповсюджуючи в тисячах примірників російську краєзнавчу літературу (і не завжди навіть добірну!), Держ. в-во України супроти всіх заходів Каб. виучування Поділля розповсюджувало видання Філії лише на Вінницькій окрузі та почасти на Кам'янецькій (на останній коло 15 пр. кожного випуска!). Що ж до Проскурівщини, Тульчинщини та Могилівщини, то тільки зараз є деяка надія розповсюджувати видану Філією літературу про Поділля через місцеві книгарні ДВУ. Узагалі яко розповсюджувач видань з циклю Подíллезнавства книготорговельний апарат ДВУ на Поділлю займає зараз останнє місце й усюди його випереджує елястичніша в книготоргівлі „Книгоспілка", хоча має вона на Поділлі всього лише дві книгарні[2]).

Усі наведені міркування в цьому й попередніх розділах стверджують на нашу думку те, що для планового досліджування Поділля невідкладною потребою є:

1. Матеріяльно підтримати Кабінет виуч. Поділля й дати йому змогу провадити надалі дослідно-краєзнавчу та орґанізаційну працю, виконуючи

---

[1]) На нашу думку отаке широке фінансування краєзн. орґанізацій у Росії шкідливо навіть відбивається на орґанічному розвиткові краєзнавства: без сумніву їх штучно виплекано в багатьох провінц. закутках і для здійснення своїх широких замірів вони не мають досл. сил. Проте навіть і такі орґанізації мають часто в Росії змогу публікувати свої праці.

[2]) Вінницька книгарня „Книгоспілки" охоче закуповує зараз майже цілі невеликі наклади (600—1000 пр., з чого Каб. виуч. Поділля віддає в продаж лише 400—700 пр.) видань Кабінета виуч. Поділля. Розуміння подільського ринку та попит на літературу про Поділля примусили навіть Вінницьку книгарню Держ. В-ва РСФРР замовляти видання Кабінета виуч. Поділля.

отакі схематично-накреслені завдання: а) об'єднувати всіх дослідників Поділля незалежно від місця їхнього осідку, а насамперед Вінничан та Кам'янчан, об'єднуючи також для координованої дослідно-краєзнавчої праці на правах асоціяції і місцеві науково-дослідні установи (Досвідні С.-Госп. Станції, Лісово-Досвідні Станції, Біолоґічні Станції і т. ин.); б) планувати їхню дослідно-краєзнавчу працю, погоджуючи її одночасно з діяльністю місцевих Окрпланів, в) у поміч ученим дослідникам притягнути найширші верстви громадянства, поширюючи мережу краєзнавчих Т-в та керуючи їхньою працею; г) сприяти дослідникам у науково-краєзнавчій праці відповідною матеріяльною та иншою підтримкою; ґ) використати дослідницькі сили на допомогу Він. Філії Всенародньої Бібліотеки для складення повного бібліоґрафічного покажчика літератури про Поділля—„Bibl. Podolica"; д) систематично опубліковувати наукові праці про Поділля, а також як-найшвидче опублікувати „Bibliographia Podolica" й докінчити видання „Енциклопедії Поділлезнавства".

2. Негайно утворити Подільську Лісово-Досвідну Станцію, що за науково-обґрунтованими проф. Г. Висоцьким даними та з постанови Всеукраїнської Наради в лісово-досвідній справі повинна бути у Вінниці*).

3. Асиґнувати необхідні кошти Всеукраїнській Академії Наук та Всеукраїнському Археолоґічному Комітетові при ВУАН і Сільсько-Господарському Науковому Комітетові України, щоб ведучи планові досліджування всеукраїнського значіння, вони могли особливу увагу присвятити Поділлю, прорізавши його експедиціями та екскурсіями. Досвід також показав, що наук. керовництво дослідно-краєзнавчою працею на Вкраїні (проґрами й інструкції всеукр. значіння і т. ин. Див. наш вип. 5, стор. V) провадила насамперед Всеукр. Академія Наук, а крім неї—С.-Госп. Наук. К-т України та Укрмет. Висновок із цього—відповідно реорґанізувавши, необхідно негайно відновити (звичайно з належними асиґнуваннями) Комісію Краєзнавства при ВУАН та доручити їй: а) наукове керовництво краєзн. працею на Вкраїні, та б) відновити видавання свого „Бюлетеня".

4. Необхідно видати б. р. з державних коштів дотацію Вінницькій Філії Всенародньої Бібліотеки, а надалі включити її на держбюджет. Адже Вінницька Філія Всенародньої Бібліотеки України є зараз найбільшою книгозбірнею на території Поділля й у плановому його досліджуванні та описанні відограє таку велику ролю. Зазначимо, що не зважаючи на вчасне клопотання перед центральними установами про включення Філії на Держбюджет іще був. Подільського Губ. Виконкому, який спеціяльною постановою з 17. березня 1925. р. визнав її значіння для цілого Поділля й супроти постанов—Великої Президії Укрнауки з 30. травня 1925 р. та Колеґії Народнього Комісаріяту Освіти з 29. червня 1925 р., Філію чомусь 1925/26 бюджетового року включено на Держбюджет не було. А тим часом величезне значіння Філії для Поділля визнала й Рада Народніх Комісарів України, що постановою з 31. серпня 1925. р. надала Філії право одержувати один обов'язковий примірник усіх видань України, і Всеукраїнська Конференція наукових книгозбірень 28.—31. грудня 1925 р., що визнала необхідним включити Філію на Держбюджет.

5. Необхідно поширити на Вінницьку Філію Всенародньої Бібліотеки України та на її Кабінет виуч. Поділля всі пільги що-до права на безплатні пошт. відправлення надані постановою РНК України з 9. березня 1923 р. иншим установам підпорядкованим Українській Академії Наук.

*) „Труды по лесному опытному делу Украины", вип. 1, 1925 р.

Закінчуючи оцей нарис, вважаємо за необхідне звернутися з гарячим закликом до відповідних установ та осіб іще **до розвязання поставлених угорі питань уможливити біжучу працю** Кабінета виуч. Поділля, бо для цього необхідна негайна допомога, а саме:

1. Допомога з державного бюджету та з місцевих коштів (не лише Вінницької округи, але й 4-ох инших округ Поділля): на опублікування чималої кількости набутого **всеподільського** дослідного матеріялу, на переведення або на закінчення деяких важливих обслідувань, на придбання необхідної закордонної літератури (м. ин. повний її комплект про Галицьке Поділля), на біжучу бібліоґрафічну працю для складення бібліоґрафічного покажчика літератури про Поділля, на устаткування на початок хоч невеликого спеціяльного приміщення для Кабінета виуч. Поділля й розміщення в ньому зібраних матеріялів і колекцій та ин. За **мінімальним** підрахунком потрібно для цього коло 7.400. карбов. Ми певні, що всі округи Поділля підуть за прикладом Вінницького Окрвиконкому, який постановою з 25. листопада 1925. р. визнав величезне значіння праці Каб. виуч. Поділля для вивчення продукційних сил Поділля й ухвалив: видати Каб. виуч. Поділля допомогу з місц. коштів і клопотатися перед Центром та иншими округами про таку ж допомогу від них*).

2. Негайно (хоча б у тимчас. користування!) дати Каб. виуч. Поділля **машинку до писання.** Адже після скасування губерні зробити це не так уже й важко, бо чимало вінницьких окрустанов одержали від кол. губустанов усю наявну кількість їхніх машинок.

3. Закріпити за Вінницькою Філією Всенародньої Бібліотеки України будинок ч. 19 на пр. Леніна, що є орґанічною частиною садиби Мурів і пам'яткою старовинного будівництва. Оцей будинок Філія виорендовує від Він. Місцгоспа за ремонт уже майже 3 роки (термін оренди кінчається 21. червня 1926. р.), зараз будинок цей частково використовується на помешкання для співробітників Філії, але він безперечно весь потрібний Кабінетові виуч. Поділля, бо через свою солідну будову (**муровані стелі**, а в сутеренах і **склепіння**) є в значній мірі безпечним від пожежі і через те цілком придатним для робітень, переховування колекцій та инших наукових цінностей.

У Вінниці
1. березня 1926.

---

*) Як ми вже писали в своїй допов. записці року 1925. до Центру, Кам'ян. окрузі належало-б цю допомогу з місцевих коштів передати **Кам'янецькому Науковому** Т-ву при ВУАН.

Передруковано з вип. 6.

:: :: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОГЛЯД :: ::

дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі.

ВИДАЄ КАБІНЕТ ВИЧУВАННЯ ПОДІЛЛЯ ВІННИЦЬКОЇ ФІЛІЇ ВСЕНАРОДНЬОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ПРИ ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК.

Ч° 1. :: НА 1. ЛЮТОГО 1926 РОКУ. :: Ч° 1.

„Україна мусить бути не тільки багатою, але й культурною".
Заст. Нар. Ком. Осв. **Я. Ряппо.**
(З промови р. 1925 на 2. Сесії ВУЦВК'а).

І. Життя науково-краєзнавчих установ.

● Кам'ян.-Под. Наукове Т-во при ВУАН— провадить широку наукову та дослідно-краєзн. працю. Засноване року 1925. Теперішня Президія: Голова—проф. О. Полонський, Заст. Голови—проф. Ю. Сіцінський, Уч. Секретар—В. Зборовець. Досі зачитано такі доповіді про Поділля: 1) „Огляд краєзнавч. життя на Поділлі"—Ю. Сіцінський, 2) „Нарис фавни ссавців і птахів Поділля в звязку з накресленням зоо-географічних районів" В. Храневич, 3) „Рослинність Крима в порівнанні з рослинністю Поділля"—Богацький, 4) „Хлібна торгівля в Кам'янецькій окрузі за 1924--25р."—Недужий, 5) „Боротьба Подільських селян із польськими легіонами на Поділлі в 1918 р."—Свідзинський, 6) „Кармелюк у народній поезії"—доп. В. Герасименка (викл. Одеського ІНО). Окремі члени Т-ва провадили екскурсії та археологічні розкопки в сусідніх із Кам'янцем селах—Баговиці та Кадиївці.

К.-Под. Наукове Т-во та Каб. виуч. Поділля, як установи ВУАН, провадять свою дослідно-краєзнавчу працю цілком координовано.

● На Всеукр. Краєзн Конференцію, що відбулася в Харкові з 29. травня по 3. червня, делеговано було: а) з Вінниці—директора Філії В. Отамановського та наук. консульт. Каб. виуч. Поділля Ол. Савостіянова, б з Кам'янця—проф. Н. Гаморака й В. Геринови-а

● Президія Він. ОВК постановою з 25/XI—25 р. визнала величезне значіння науково-краєзн. та видавн.-політосв. праці Каб. виуч. Поділля: а) для вивчення продукц. сил Він. Округи й цілого Поділля, б) для наук.-планов. господарства, в) для всіх типів шкіл через заведення краєзнавч. проґр. та г) для поглибленої українізації. Президія ухвалила видати К. в. П. допомогу й одночасно клопотатися перед Центром та иншими округами Поділля про таку-ж допомогу від них.

● Вінницька Секція Наук. Робітників бере велику участь у науково-краєзнавчій праці та всемірно сприяє її розвиткові. Усі доповіді наук. консультантів Каб. виуч. Поділля (див. „Звідомлення Каб. виуч. Поділля" вип. 2. наших видань) відбуваються на засіданнях Секції Н. Р. Наприкінці травня мин. р. Він. Секція НР відрядила своїм коштом до Харкова на Всеукр. Краєзн. Конференцію члена Бюра Секції наук. консульт. Каб. виуч. Поділля Ол. Савостіянова. Голова Секції НР Л. Морейніс брав визначну участь в утворенні Він. Краєзнавч. Т-ва, а також у розробленні питання про його завдання та методи краєзн. праці (допов. „Завдання краєзнавчого Т-ва"). Хронологічно останню доповідь з циклю Поділлезнавства зробив також на зборах Секції НР наш наук. консультант Мик. Білинський на тему—„Нарис історії Вінницького замку".

● Він. Окр. Краєзнавче Т-во засноване наприкінці 1925 р. провадить широку краєзнавчо-політосвітню працю. Склад Т-ва: Бюро—11 осіб. Президія:—Голова— Ф. Самутін, Заст. Голови—Б. Каган, Секретарі— Д. Шпанівський і Ю. Кондрачук. Праця Т-ва: прочитано на заг. зборах такі доповіді: 1. „Завдання краєзнавчого Т-ва"—Л. Морейніс, 2. „Краєзнавство й вищі шкільні заклади"—Мик. Доброгай і 3. „Краєзнавство й трудова школа"—Дм. Шпанівський.

● Він. Окрстатбюро виготувало до друку ч. 1. свого „Бюлетеня", що вийде на 1. березня ц. р. Зміст його такий: 1. Територія та населення Вінокруги після районування 1925 року, 2. Природній рух населення в 1925. р., 3. Кількість установ Народньої Освіти на 1/I—25 р. Кількість учнів і вчителів у них, 4. Елементи міського господарства по м. Вінниці в 1924—25 р., 5. Сільське господарство Вінокруги за даними всеопиту 1925 р., 6. Облік дрібної та кустарно-реміснн-

чої промисловости Вінокруги на 1/X—1925 р., 7. Рух пересічних сільських цін Вінокруги в 1925 р. і 8. Рух бюджетового набору (індексу) по всіх Окрцентрах Поділля за час з 1/VI по 1/X—1925 р.

II. Вивчення продукційних сил.

● За пропозицією Моск. Цукротресту Геолог. Кабінет ВУАН перевів докладні дослідження вапняків на Поділлі для постачання цукроварень. Досліджено було околиці ст. ст. Сулятицької, Рудниці й Рибниці (на Могилівщині) та ст. Сербинівців (коло Жмеринки). Зроблено було багато шурфів та свердловин і понад 100 хем. аналізів. Знайдено величезні запаси цілком придатного вапн. каменю, що можуть забезпечити цукроварні України на десятки років. З метою планово-постійного постачання з родовищ як-найкращим вапняком та економії в виробництві вироблено також проєкт централізації та машинізації каменярень. Проєкт передбачає за один лише рік 1.700.000 карб. економії, а також забезпечення пост. заробітком місц. каменярів, що працюють на каменярнях з діда-прадіда; при кустарнім виробництві через перерви в праці вони часто зазнавали безробіття.

Керував працею Комісії (у складі гірн. інж. Дм. Мельникова й екон. Сол. Раскина) відомий український геолог акад. Павло Тутковський.

● Наш наук. консульт. Мих. Білозір закінчує складати „Список диких, здичавілих та культ. рослин Він. Округи", який міститиме до 1000 назов росл. родів (15 родів розродневих, 170 однопрозябцевих та 815 двопрозябцевих), а також подаватиме точні дати й місця знаходження на підставі зібраного гербарія.

● Учен. ентомолог В. П'ятакова закінчує редагування цінної праці „Список жуків Поділля", що ввійде до нашого вип. 8-го— „Матеріяли до фавни Поділля". Праця обіймає коло 1200—1300 родів із зазначенням місця, часу, а для багатьох—і місця знаходження.

● Проф. К.-Под. С.-Госп. Ін-ту Л. Красівський закінчує виготовлення 10 клм. гіпсометричної карти Поділля. Карта крім рельєфу подаватиме докладну орографію Поділля й буде основою для природничих дослідів, а також для меліорації та землевпорядкування. Негайно-ж після закінчення карти Каб. вивч. Поділля має її друкувати. Він-же опрацьовує до друку велику розвідку—„Матеріяли до гідрогеології й водопостачання міст та сел Поділля".

● Проф. С. Городецький виготував до друку такі розвідки: 1. „С.-Госп. Поділля перед світ. війною (до 10 арк.), 2. „Істор. нарис розвитку с.-госп. досвідної справи на Поділлі", 3. „Програми та методи роботи с.-г. досвідних установ Поділля в довійськовий період їхньої діяльности", 4. „Спадщина с.-г. досвідної справи на Поділлі", 5. „До характеристики післяреволюційного стану селянської агротехніки на Поділлі".

● Наук. консультант Кабінету вивч. Поділля проф. Мик. Безбородько, працюючи понад 2 роки, перевів докладне дослідження корисних копалин на Гайсинщині, Тульчинщині й ин. і склав з доручення б. Губплану Поділля 15 клм. „Карту корисних копалин Поділля".

● Він. С.-Госп. Досвідна Станція існує з осени 24-го р.; має досвідні поля в с. с. Шереметці, Вишні (Він. р.) та с. Арсенівці (Ворон. р.); провадить досвіди з питань: а) вивчення елементів плодозміну, б) вплив ріжних форм та норм азот. угноїння на врожайність. При станції функціонує Контр.-Насін. та Хем. Лабораторія.

● У газ. „Прол. Правда" з 16/X—1925 р. № 237 вміщено повідомлення, що Комісія Ленінгр. Геолог. К-ту знайшла на Першотравенщині (кол. Подільська Балтянщина—тепер Першотрав. округа Одещини) великі поклади залізн. руди, графіту та каоліну. Чи не доцільніше було-б асигнувати витрачені на це далеченьке відрядження кошти українським геологічним установам (адже на чолі деяких із них, прим. Геол. Каб. ВУАН, стоять люди з світовим ім'ям) для постійно-планового досліджування, а не провадити його випадковими наїздами з Ленінграду?

III. Революційна минувшина.

● Вийшла з друку 2. част. праці А. Зекцера „1905. рік на Поділлі" (робітн. рух та діяльність рев. орган. р. р. 1904/06). Видали—Вінницький Окрістпарт та Окр. Ювил. Ком.

● За відом. Він. Окр. Арх. Упр. вивезено до Центр. Архіву Революції (у Харкові) такі справи з архіву б. Под. Губ. Комісара: 1. „Про різню в Проскурові". № 37, 2. „Про євр. погроми в ріжних місцях Поділля". № 106 і 3. „Про більшовицький рух на Поділлі". № 117.

● У Тульчині є для історії декабристів: 1) Фот. картка О. П. Юшневського (20 рок.), його жінки та батьків (з Сибіру), 2) Ориг. документу про призначення Юшневського до Сенату, 3) Барельєф зроблений декаб. Борисовим (в'язень читає книжку, а миші доїдають його їжу) присл. з Сибіру, 4) Спада дек. Юшневського та шабля, що він її вивіз із Франції, 5) Будинки Пестеля та Юшневського й льох, де відбувалися збори декабристів та ин. матеріяли (за відом. Тульч. Істпарта).

IV. Увічнення пам'яти визначних Подолян.

● Кабінет вивч. Поділля звернувся до Він ОВК з клопотанням про утворення Комісії для увічнення пам'яти Мих. Коцюбинського яко громадянина м. Вінниці, а

також про охорону домика у Вінниці, де народився письменник. Також одним із найближчих випусків видано буде розвідку нашого наук. консультанта Зав. Він Школою ім. М. Коцюбинського Володимира Замуреєнка — „На батьківщині Мих. Коцюбинського“, що міститиме чимало незнаних досі матеріялів із доби проживання письменника на Поділлі.

● У вересні мин. р. Директор Філії Вал. Отамановський одвідав у Ялті могилу письменника-Подолянина Ст. Руданського й будинок (на б. Єлисаветинській вул. ч. 16, тепер власність Болотнікової), де він мешкав у останні рокі. Стан могили невідрадний: огорожі немає, пам'ятника зверху надламано, цвинтар (Старий або Масандрівський) Ялт. Упр. Місц. Госп. має закрити й тоді могилі загрожуватиме цілковита руїна. До того-ж іще з Ялти від'їхав у вересні мин. року місцевий український діяч Д. Павло Горянський, що з року 1917. й до останнього часу наглядав і по змозі дбав про ці цінні для Поділля й усії України пам'ятки. За допомогою ВПов. П. Горянського зфотографовано буде для Каб. виуч. Поділля могилу й будинок у їхньому теперішньому стані. Кабін. виуч. Поділля надіслав до Укр. Арх. К-ту при ВУАН та Укрнауки доповідь про необхідність звернутися до відповідних установ Криму про належну охорону цих пам'яток.

V. Збирання та вивчення фолькльору.

● Відомий діялектолог Олена Курило та відомий дослідник укр. нар. музики К. Квітка збирали влітку 1925 р. фолькл. матеріяли в с. Яланці (коло Бершади) м. Кам'янці, с. Підоймиці, Руських Фільварках (передм. Кам'янця), с. П'ятничанах та с. Якушинцях коло Вінниці.

● Наш наук. консультант проф. В. Каминський (один із фундаторів Він. Філії Всен. Бібл.; з 1922 р. в Києві) провадить систематичну працю над вивченням звичаєвого права на Поділлі. Р. р. 1923—25 відбув ряд відряджень на Ольгопільщину та на Він. округу й зібрав багато цікавих та цінних матеріялів. Готує крім цього до друку розвідку „Краєзн. праця на Поділлі в істор. аспекті“.

● В 1-ому числі „Етнографічного Вісника“ вид. Етногр. Ком. УАН вміщено статтю „Про чудеса на Україні року 1923-го“. Част. матеріялів для цієї статті („Сафатова Долина“) подав наук. консультант Каб. виуч. Поділля Мик. Білінський.

● Під ред. Зав. Кам'ян. Худ. Пром. Школою В. Гагенмайстра друкуються в Кам'янці збірники „Зразки народнього мистецтва на Поділлі“. Вийшли вже в світ „Взірці селянського одягу“ (усього 80 прим.).

● Каб. виуч. Поділля порушив перед 5-ма Окрстатбюрами Поділля питання про дослідження та належне опрацьовання народньої топографічної номенклатури для остаточного її усталення.

● Учитель Г. Танцюра, працюючи в с. Зятківцях 1917—25 р. р., зібрав досі понад 1400 пісень, 350 прислів'їв та записав більш як 275 нар. мелодій.

VI. Єврейська культура та побут.

● У жовтні 1925 р. при Кабінеті виуч. Поділля закладено Секцію Євр. Культури та Побуту під кер. Б. Кагана (культура й побут) і при співучасті—О. Губермана (нар. музика) та В. Отамановського (історія міщ. громад. нім. права).

Секція закликає окремих краєзнавців та гуртки вивч. євр. культури звязуватися з секцією організаційно, а також з метою вивчення надсилати в тимч. користування або жертвувати наук. цінності: стародруки, рукописи, грамоти і т. ин.

● Поділля втратило цінну колекцію матеріялів (понад 800 експ.-уніків), що їх б. ла зібрала на Поділлі й Волині протягом багатьох років Комісія для вивчення євр. фолькльору під кер. відом. фольклориста Анського. Не маючи коштів на придбання цієї колекції, Кабінет виуч. Поділля звернувся за асигнуванням до Укр. К-ту Краєзнавства, але К-т Краєзнавства теж не мав грошей і допомогти не міг. Улітку 1925 р. усю колекцію придбав за 150—200 карб. Євр. Кам. Театр у Москві.

● За ласк. допомогою місцевого гебраїста й знавця євр. старовини Б. Фанштейна (Вінниця) ми оглянули „Пінкос“ Він. Похорон. братства. Рукопис гебр. мовою, дата на палітурці—„1553 р.“, але записи йдуть з 1727 до 1890 р. Розмір — 31,5×19, 5×3,5 цент. У рукопису є записи цікаві для історії Він. євр. громади. За відомостями нашого наук. консультанта І. Шиповича кількадесять років тому при „Пінкосі“ були також 3 пергамінові грамоти й одна з них—фундаційний запис Він. похорон. братства склад. яких 300 років тому.

● Знавець євр. нар. музики лектор Він. Держ. Музтехнікуму О. Губерман збирає євр. нар. мелодії. Досі перевів повний запис весілля та чимало инш.

VII. Науково-дослідна праця на Галицькому Поділлі.

● Дослідно-краєзнавчу працю вивчення Галицького Поділля провадить Фізіографічна Комісія при Матем.-Прир. Секції Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, що відно-

вила свою діяльність на початку 1922 р. (Голова—д-р М. Коцюба, Заст. Голови—проф. М. Мельник, Секретар—О. Мрицівна, а Управитель Музею—проф. Ю. Полянський). Проф. Ю. Полянський перевів цікаве геологічне дослідження південного Поділля. Розвідку його „Геологічно-морфологічні помічання в районі Новосілки Костюкової (Заліщики) і дилювіяльна циклічна схема полудневого Поділля“ вміщено в Збірнику Фізіографічної Комісії вип. І., Льв. 1925, що виходить за ред. проф. Мик. Мельника.

VIII. Новини та знахідки.

Розвідку наук. консультанта Кабінета виуч. Поділля відомого метеоролога Зав. Под. Відділом Укрмету проф. Л. Данилова „КЛІМАТ ПОДІЛЛЯ“, що вийшла р. 1924 яко І. вип. наших видань, Експертна Комісія Всеукр. К-ту Сприяння Вченим при РНК відзначила премією на конкурсі 1925р.

Незнана досі для Поділля Магдебургія. У підвідділі „Podolica“ Філії переховується суч. випис (з р. 1895.) з книги ч. 123 Metrices Regni Варш. Гол. Арх. стар. актів, текст якого є актом кор. Сигізмунда з 16. вересня 1580 р. надання Андрієві Фредро з Плетовіч права на заснування міста Немирова, а м. Немирову й усім його мешканцям—„німецького магдебурського права“. Що Немирів мав нім. право, про це не згадує ні один із знаних нам істориків нім. права на Вкраїні. Текст грамоти писано мовою латинською (подав Вал. Отамановський).

Останніми часами до Він. Істор.-Поб. Музею набуто: 1) Збірку вишивок XVIII ст. до підризників, напрестольників і ин., 2) збірку зброї та знаряддя неоліт. доби, 3) надзвичайно гарну збірку ганчарних виробів (м. Бар, с. Паланка на Ямпільщ., с. Рахни-Лісові, с. Майдан-Бобер Янів. р.) 4). цинкову прикрасу скитської доби (знайд. в с. Стрижавці коло Вінниці).

За відомостями Він. Окр. Відділу Сп. Мисл. та Риб. коло м. Турбова, с. Михайлівки (Вінничина) та ин. спостерігали видру. (див. проф. В. Храневич.—„Ссавці Поділля“ ст. 10).

Наш наук. консультант Мих. Білозір подає рослини досі не зазначувані дла Він. округи:

1, Cytisus scoparius, Link.—Зіновать) ліс „Кабачок“ коло Вінниці, 25 р.); 2) Dianthus superbus, L.—Гвоздика пишна (зруб „Дубина“ коло Вінниці, 24 р.); 3) Gentiana ciliata, L.—Терлич осінній (зруб „Дубина‘, 25 р.); 4) Brunella laciniata, L.—Сухо-вершки вирізнолисті (ліс „Дубина“, 24 р.); 5) Plantago ramosa, Aschers—(ліс „Дубина“, 24 р.); 6). Lathyrus pannonicus, Garcke—Чина біла (ліс „Шереметка“, 25 р.). Рослини занесені залізницею між Вінницею та Калинівкою: Euphorbia lucida, W. K. et gerardiana, Jacg.—молочай, Salvia austriaca, L, Iva xantifolia та Vicia lathyroides, L.

Виданням Кабінета виуч. Поділля вийшли з друку розвідки проф. Храневича: вип. 5. „Птахи Поділля“, ц. 1 карб., вип. 6. „Минуле фавни Поділля“ ц. 50 коп. та вип. 7. „Нарис фавни Поділля, ц. 1 карб. 80 коп.

IX. Bibliographia Podolica.

Кабінет вивучування Поділля провадить важливу працю коло складання бібліографічного покажчика всієї літератури про Поділля—„Bibliographia Podolica“, що має стати за основу дальшої дослідно-краєзнавчої праці. Бібліографічне описання провадиться за останніми інструкціями та вказівками—Institut International de Bibliographie à Bruxelles і сама праця буде внеском Поділля до Бібліографії Ucraínica яко Bibliographie nationale locale.

Кабінет вивучування Поділля просить авторів надсилати повідомлення про свої теперішні й давніші праці й окремі статті з циклю „Podolica“, а по змозі й видруковані твори, а дослідників Поділля—взяти участь у складанні спеціяльної бібліографії зі свого фаху.

Каб. виуч. Поділля числить на співпрацю й доброзичливу поміч (особливо що до бібліографії зах.-європ. літератури та літератури про Галицьке Поділля) Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові яко найстаршого укр. біліографічного осередка та ин. установ і осіб.

На прохання Укр. Наук. Ін-ту Книгознавства Каб. виуч. Поділля склав відомість друкованих на Поділлі 1917. року періодичних видань та окремих книжок, що буде матеріялом до розвідки „Історія укр. друку“.

X. Miscellanea.

Відомий дослідник життя й творчости українських письменників Василь Бойко збирає недруковані твори й джерела (листування, спомини, фотографії і т. ин.) до біографії укр. письменника - Подолянина Анат. Свидницького. Прохання до родичів Ан. Свидницького й усіх, що його знали, допомогти в цій справі.

Художник М. Дяченко виготував протягом р. р. 1907—1917 (оливець, акварели, олійні фарби) до 300 малюнків: краєвидів, старовинних церков, панських будинків та ин. мальованих з натури в ріжних місцевостях Поділля—Надбужжя коло Вінниці, в Кам'янеччині та ин.

18. січня б. р. до Кабінету вивучування

Поділля звернувся представник „Ленінґр. Ц. Бюра Краеведенія РСФРР“ і на підставі обіжних звернень „Ц. Б. Краеведенія“ вимагав ріжних відомостів, заявляючи (навіть у писаній заяві), що хоча на його обіжниках та уповноваженні й стоїть штампа РСФРР, але в дійсності „Ц. Б. Краеведенія“ є ВСЕСОЮЗНЕ. Представникові з'ясували, що Ц. Б. Краеведенія не має права звертатись обіжно до краєзн. установ України, та й випровадили. Як відомо, отака вихватка „Ц. Б. Краеведенія“ не є перша: воно видало р. 1925 „Справочник краеведн. учреждений СССР“, у якому взяло та й „анексувало“ (див. „Культура і Побут“ ч. 2, 1926 р.) від України 5 губерень. Про цю авантуру повідомлено ВУАН та Укр. К-т Краєзнавства.

● Не зважаючи на всі заходи Каб. виуч. Поділля, Могилівська, Тульч. та Проскур. книгарні ДВУ, не розуміючи ваги краєзнавства, не хочуть розповсюджувати наших видань. Цікаво відзначити, що останніми часами рештки накладів 2., 3. та почасти 4. випусків (20—25% заг. кількости) пішли до книгарень (але не ДВУ) Київа, Харкова та инших великих центрів України і там розійшлись, а тим часом з найглухіших закутків Могилівської, Проскурівської та Тульчинської округ надходять до Кабінету виуч. Поділля замовлення на ті самі випуски, що Кабінет примушений був прод. за межі Поділля.

● Уч. Секретар Кам.-Под. Наук. Т-ва при ВУАН В. Зборовець виготував до друку праці: 1. „Приватні школи на Поділлі до і після реформи 1861. р.“, 2. „Подільський мовний елемент у хроніці Свидницького „Люборацькі“.

„Інформаційний Огляд“ ч. 2. вміщено буде в вип. ч. 9. Просимо заздалегідь надсилати матеріяли (адреса: м. Вінниця, Мури).

Зредаґували { Вал. Отамановський. С. Смеречинський.

Проґрам збирання матеріялів до фавни ссавців.

Склав проф. В. ХРАНЕВИЧ

1. Де знайдено чи де спостерігали тварину (назва місцевости—село, район, округа)?

2. Чи є звичайною, рідкосною, дуже рідкосною тепер та за давніших років; причини зменшення чи збільшення.

3. Де саме водиться—узімку та влітку: у лісі, степу, полі, в очеретах, на болоті то що?

4. Чим годується в ріжні пори року та якою саме їжею—рослинною чи тваринною?

5. Коли (у день, у ночі) та як здобуває їжу?

6. Чи має для життя спеціяльне житло, його форма, будова та розмір (відмалювати, подати плян, розріз із помірами)?

7. Чи робить запаси їжі; коли робить, то на який час; що саме заготовляє, в якій кількості та де і як зберігає?

8. Коли починається шлюбний період, як довго він триває?

9. Коли самиця приводить дітей, скільки та де їх приміщує—у дуплі, земляній норі чи в спеціяльно влаштованому для цього кублі?

10. Як довго залишаються діти при матері; чи допомагає самець годувати та виховувати дітей?

11. Скільки разів на рік виводить самиця діти?

12. Як що розмножується до масової кількости, то чи довгий час перебуває в цій кількості; причини масового розмножування й поступового чи раптового зменшення.

13. Чи здатні до розмножування діти того саме року як народилися?

14. Чи засипає на зіму, де та коли саме; як довго спить; чи просипається взимку й чому саме (під впливом теплої погоди)?

15. Чи спостерігаються зміни в убранні відповідно до пори року, які саме (зміна барви—масти та густоти хутра), коли починаються?

16. С.-госп. та промислове значіння тварини—шкідливість та корисність її.

17. Заходи до боротьби зі шкідливими тваринами чи до охорони корисних звірят.

Увага: Що саме особливо належить дослідити про деяких наших маловивчених тварин та рідкосних звірят, зазначено у відповідних місцях тексту розвідок проф. В. Храневича, що вийшли яко 4. та 7. вип. наших видань—„Ссавці Поділля“ та в розд. III. „Нарис фавни Поділля“ (прим. ред).

Передруковано з вип. 5.

У. С. Р. Р.

Кабінет вивучування Поділля
вінницької філії
Всенародньої Бібліотеки України
при
ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК.

10. січня 1926 року

Пошт. адреса: ВІННИЦЯ, МУРИ.

До Краєзнавчих організацій на Поділлі.

На прохання периферійних краєзн. організацій, **Кабінет вивучування Поділля Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України при Всеукраїнській Академії Наук** узяв на себе тимчасовий організаційний провід у створенню на Поділлі мережі краєзнавчих організацій та постійне наукове керовництво їхньою працею, а тому пропонує: в усіх питаннях краєзнавчої праці звертатися до нього.

Кабінет вивучування Поділля додає, що:

1) краєзнавчим організаціям Західнього Поділля й особливо Кам'янеччини належить підлягати науковому керовництву **Кам.-Подільського Наукового Товариства при Всеукр. Академії Наук** (Голова Т-ва—проф. О. Полонський, Заст. Голови—проф. Є. Сіцінський, уч. секретар—В. Зборовець; адреса Т-ва—Кам'янець, Музей);

2) для встановлення належного звязку й одержання інструкт. матеріялів краєзн. організаціям **негайно ж після утворення** належить надсилати про це повідомлення до Кабінету вивучування Поділля з прикладенням списка членів Управи Т-ва й зазначенням проти кожного прізвища фаху та освіти;

3) інструктивно-програмові матеріяли систематично вміщувано буде в чергових виданнях Кабінету вивучування Поділля, а тому краєзн. організаціям належить вписатися за **пост. передплатників** на комплект наших дальших випусків;

4) періодичним **безплатним** додатком до наступних и випусків (починаючи з вип. 6.) виходитиме за редакцією Кабінета вивучування Поділля та Кам.-Под. Наук. Т-ва „**Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі**", а тому краєзн. організаціям належить систематично подавати для нього хронік. звідомлення про свої досягнення;

5) необхідно звернути належну увагу на вивчення культури й побуту національних меншостей, утворюючи для цього при Т-ах спеціяльні секції;

6) Район Т-ам Вінницької округи належить негайно ж після утворення звязуватись організаційно з **Вінницьким Округовим Краєзнавчим Товариством** (Голова Т-ва—Ф. Самутін, Заст. Голови—Б. Каган, екретарі Т-ва—Дм. Шпаківський та Юл. Кондрачук; адреса Т-ва—Вінниця, Буд. Роб. Освіти);

Додаток: 1) Статут Район. Т-ва, 2) Орієнт. плян праці краєзн. Т-ва й 3) Програм збирання матеріялів до фавни птахів.

Заст. Голови Ради Філії **Ф. Самутін.** Директор Філії **В. Отамановський**

Голова Секції Євр. Культури й побуту **Б. Каган.**

Додаток 1.

Статут . . . . Округового / Районового Краєзнавчого Товариства.

1. Загальні положення.

1\. . . . . Краєзнавче Товариство має на меті об'єднати в межах округи / району осіб, що мають провадити науково-краєзнавчу працю та поширювати краєзнавчі знання й зацікавлення до краєзнавства серед найширших кол громадянства.

Примітка: Товариство працює під постійним науковим керовництвом Українського Комітету Краєзнавства при Укрнауці та Кабінету вивучування Поділля Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України при Всеукраїнській Академії Наук.

2. Щоб здійснити свої завдання зазначені в п. 1. Т-во: а) улаштовує доповіді на краєзнавчі теми, публічні лекції, диспути і т. ин., б) орґанізує спостереження, збирання колекцій і матеріялів, екскурсії, в) дбає про облік, вивчення та охорону пам'яток старовини, мистецтва й природи, г) збирає літературу про Поділля й або створює власну бібліотеку краєзнавства, або дбає про утворення та поповнення відділу Поділлєзнавства при місцевій бібліотеці, ґ) допомагає місц. музеєві в краєзн. праці або утворює власний музей, д) провадить бібліоґрафічне описання літератури свого району й цілого Поділля і т. ин.

Примітка. Наведені у п. 2 права Т-ва здійснюються на підставі й у межах відповідного законодавства.

3. Т-во має свою печатку з написом: „ . . . . Округове / Районове Краєзнавче Товариство".

II. Склад Товариства.

4. Т-во складається з членів дійсних та почесних.

5. Дійсними членами Т-ва можуть бути особи, які бажають провадити краєзнавчу працю. Першими дійсними членами є фундатори Т-ва. Нових дійсних членів приймає Управа Т-ва, а затверджують Загальні Збори Т-ва.

6. Почесними членами Т-ва можуть бути особи, які виявили себе краєзнавчими працями або мають значні заслуги перед Т-вом.

7. Розмір членського внеску для дійсних членів і термін виплати його визначають Загальні Збори. Перші Заг. Збори з „ . " . . . . . 1926 р. визначили його в сумі . . .
. . . .

III. Засоби Товариства.

8. Засоби Т-ва складаються: а) з членських внесків та пожертв; б) з субсидій державних та громадських установ; в) з прибутку від збору за вхід на лекції, доповіді, виставки та г) з инших поступань.

IV. Збори Товариства.

9. Збори Т-ва скликає Управа Т-ва з додержанням установленого законом порядку про збори й поділяються на чергові та надзвичайні.

10. Чергові збори скликаються не менш як один раз на рік для заслухання й обговорення доповідів та питань звязаних із біжучою діяльністю Т-ва й бувають завжди відкритими.

11. Усі справи на зборах вирішуються голосуванням звичайною більшістю присутніх дійсних та почесних членів Т-ва, крім питань про виключення членів Т-ва або його закриття, для чого потрібна більшість у $^2/_3$ голосів присутніх членів.

12. Загальні Збори: а) вибирають Управу Т-ва в складі Голови Управи, Заступника Голови, Секретаря та ин. службових осіб Т-ва; б) розглядають і затверджують проєкти, що їх вносить Управа Т-ва; в) визначають розмір членських внесків; г) розглядають і затверджують звідомлення Управи про діяльність Т-ва й проєкти кошторису; ґ) виключають членів Т-ва й т. ин.

V. Управа Товариства.

13. Управа Т-ва складається з Голови Т-ва, його Заступника, Секретаря, Скарбника й Членів Управи, що їх обирають Загальні Збори на один рік. Кількість членів Управи зазначають Загальні Збори. Управа перебуває постійно в м. . . . .

14. Управа Т-ва доглядає за виконанням постанов загальних зборів та провадить біжучу працю Т-ва, керує адміністративно-фінансовими та господарчими справами й несе всю відповідальність за напрямок та наслідки праці Т-ва.

15. Управа Т-ва що-року складає проєкти пляну праці Т-ва й що-року дає звідомлення Загальним Зборам про діяльність Т-ва, надсилаючи копії цього до Кабінета вивчування Поділля та до Українського К-ту Краєзнавства.

VI. Ліквідація Товариства.

16. На випадок ліквідації Т-ва з постанови Загальних Зборів, Управа Т-ва надсилає про це мотивовану доповідь до Кабінету вивчування Поділля Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН та до Українського К-ту Краєзнавства й керується їхніми вказівками.

17. Усе майно зліквідованого Т-ва поступає до відповідної місцевої краєзнавчої орґанізації або передається в розпорядження орґанів народньої освіти.

Увага. Прийнявши цей Статут, Т-во повинно в порядкові Постанови ВУЦВК'а й РНК з 7/Х—25 р. („Вісти" ч. 244 з 24/Х—25 р.) „Про порядок реєстрації Т-в і спілок, що не мають на меті добувати прибутків"—зареєструвати його в МЕКОСО при адмін. відділі місцев. ОВК, при чому: 1) оплачену герб. збором заяву про реєстрацію повинні підписати 10 фундаторів, підписи яких засвідчено встановленим порядком і додано крім

того — їхні адреси, місце пост. перебування й заняття; 2) до заяви необхідно додати 5 пр. Статута; 3) Районові Т-ва можуть надсилати свої заяви до МЕКОСО при адмін. від. ОВК через місцеві РВК; 4) замісць нотар. засвідчення всі 10 фундаторів можуть підписатися на заяві в присутності зав. адмін. відділом при ОВК.

Додаток 2.

Орієнтаційний плян праці Районового Краєзнавчого Т-ва*).

Положення та обшир району.

Поверхня. Чи багато гір, скель та горбів? Описати їхні схили, звичайну та найбільшу височінь, розміщення на території району. Чи нема якої системи в цьому розміщенні? Де знаходяться особливо визначні гори й горби? Яри; описати їх. Відслонення, що на них можна простежити, з яких пород складається верхній шар земної кори. Описати їх. Чи є печері? Описати їх. Подати—місцеві назви гір, скель, горбів, ярів, печер долин і т. ин. та як пояснює їх народ. Подати народні перекази про гори, скелі, печері, долини і т. ин. Зфотоґрафувати або відмалювати типовий краєвид та особливо визначні горби, долини, скелі і т. ин. Описати корисні копалини.

Гідроґрафія. Перелічити можливо всі ріки, річки, струмки, озера та болота району. Навести можливо більше даних про їхню довжину, ширину, глибінь, про придатність рік для сплаву, про судноплавство, взаґалі про їхнє значіння, про повіді, про зміни річищ, час замерзання та скресання, але коли ці дані збирано й їх можна вважати за певні. Дані про криниці, леґенди про святі криниці. Перекази про річки, озера та болота. Як пояснює народ назви рік, річок, струмків, джерел, озер та болот? Подаючи ці назви, обов'язково зазначити наголос, точно передавати на письмі вимову назви й зазначати прізвище та вік особи, що її дала, коли й де записано. **Увага**: Це стосується й до назов поверхні, рослин, тварин, копалин, хвороб, страв.

Клімат. Зібрати й упорядкувати всі спостереження що до погоди, які робили школи та приватні особи. Доповнити їх новими досліджуваннями. Навести народні прикмети про погоду. (Згодом буде видруковано спеціяльний проґрам).

Рослинність та ґрунти. Розміщення на території району лісів, степів, болот, луків та полів. Розподіл лісу відповідно до основної породи (дубові, грабові, мішані ліси і т. ин.). Породи головні й домішки. Як можливо, подати повний склад рослинности в кожному типі лісу. Рослинність на взлісєі та в глибині лісу. Розміщення типів лісу на території району. Зруби, зарості (молодняки). Рослинність степу. Луки, оболоні та инші сіножаті. Болота. Рослинність скель ґранітових та вапнякових. Описати штучні насадження, ліси, парки і т. ин. Як є хоча трохи цілинного степу—описати його; подати склад його рослинности.

У звязку з даними про розміщення рослинних ґруп навести дані про поширені **ґрунти** особливо відзначивши, де поширені піски, суглянки та глини. По змозі брати взірці ґрунтів.

Описати корисні й шкідливі рослини, їстивні й неїстивні, гриби, коріння й трави, що їх їдять діти. Описати рослини лікарські й до фарбування, способи їхнього вживання, призначення. Описати особливо рідкосні рослини. Для кожної рослини подати місцеву назву і як можливо—наукову, латинську або яку иншу (російську, польську і т. ин.); Як не подано латинської назви, зазначити під яким числом можна знайти рослину в зібраному гербарії.

Час квітнення, достигання головних рослин**). Описати особливо визначні дерева, з якими звязані які-будь леґенди, оповідання й навести ці леґенди. Зфотоґрафувати й змалювати типові рослинні краєвиди (грабові, берекові, дубові і т. ин.). Охорона пам'яток флори.

Фавна. Перелічити можливо всі всі місцеві тварини. Зазначити їхні назви місцеві й наукові. Які тварини зустрічаються часто, а які рідко? Коли прилітають з вирію й ко відлітають у вирій ріжні птахи (відповідно до прикладеного проґраму). Корисні й шкідливі тварини. Охорона фавни.

Археолоґія й історія. Описати всі пам'ятки старовини: могили, городища, старовинні будівлі та руїни, старі церкви, косцьоли, сінаґоґи, каплиці, панські палаци, пам'ятники на старих цвинтарях. Охорона їх та зфотоґрафування або відмалювання. Зібрати відомості про всі розкопи та инші археолоґічні дослідження, що провадилися в межах району, про випадкові знахідки, кам'яні й металеві прилади і т. ин. Зібрати всі леґенди й оповідання, звязані з пам'ятками старовини, Скласти опис бібліотек та архівів церков, сінаґоґ, косцьолів та манастирів. Особливу увагу звернути на старі рукописні книги **й стародруки друковані на Поділлі** й узагалі на Вкраїні. Копії описів надіслати

---

*) Складено за проґрамом у білор. краєзн орґані р. 1925. ч. 2 „Наш. Край".

**) Про гербарій та порядок ведення спостережень у ріжні пори року подано буде окремий проґра

до Кабінету вивчування Поділля. Біоґрафії місцевих діячів. Історія революційного й національного руху в межах району.

Сучасне населення. Кількість населення за друкованими й недрукованими даними. Розподіл населення (національність, вік, стать і т. ин.). Відомості приймальних комісій про зріст та обмір грудей рекрутів. Дані про поширені хвороби й боротьба з ними. Розподіл населення за мовою, релігією, сектою (звернути увагу на число осіб, що вважають себе за атеїстів). Приріст та зменшення населення. Еміґрація та іміґрація.

Побут кожної національної ґрупи району.

Одяг чоловіків і жінок—звичайний та святковий. *) Помешкання. Плян і опис типових хат, садиб. Плян і опис селища (село, хутір і т. ин.). Як пояснюю народ назву селища? Опис селища з зазначенням кожного окремого хутора, коли селище поділялося на хуторі, зазначивши докладно положення кожного селища (за окреме селище вважати село, хутір або кілька хуторів, що не відокремлені один від одного незабудованим обширом). Історія кожного селища. Опис селища міського типу за спеціяльним проґрамом (буде видруковано згодом). Їжа, улюблені страви й питво кожної національної ґрупи населення. Чи п'ють чай? Що пили замісць чаю, коли його не було? Способи готування овочевих вин, сирівцю, самогону і т. ин. По змозі описати день-у-день страву середньої родини, зазначивши свята та подавши спосіб готування страв. Як і де сплять члени родини? Родинні відносини? Історія й походження окремих родин. Пошукати й переглянути списки родин у Сільрадах. Родина, відносини між нареченими до весілля й підчас весілля. Склад родини. Середня, найбільша та звичайна кількість членів родини. Відносини між чоловіком і жінкою, випадки розводу, становище жінки. Батьки й діти. Виховання дітей Дитячі розваги та іграшки.

Громадські стосунки. Чи є громадське (колективне) землекористування? Громадський вигін, громадські млини й машини і т. ин. Наймання й утримання громадських пастухів, сторожів, громадське утримання сиріт. Опис сільських сходів. Відносини до чужинців та сусідніх сел, людей иншої віри. Як прозивають їх. Обряди, звичаї, обрядові та побутові пісні, звязані зі святами (Різдво, Масниця, Великдень, Івана Купала та ин. Зажинки, дожинки та ин.), з особливими подіями в житті людини (родини, хрестини, весілля та похорон). Народні прикмети, приказки, казки, оповідання. Нові пісні й звичаї. Новий побут на селі. Народні погляди та зміни в них за останні часи. Народня медицина. Звичаєве право. Народні танки, музика, музичні прилади. Лірники, дударі й т. ин. (ВУАН видала спец. проґрами).

Мова. Словник місцевих слів і зворотів, особливо характерних для району. Народня термінологія з різних галузів знання. Топоґрафічні назви (селищ, гір, горбів, річок, долин і т. ин.). Подаючи ці всі слова, звороти, назви і т. ин., обов'язково зазначати наголос і взагалі точно передавати на письмі вимову, зазначаючи прізвище та вік особи, що подала та коли й де записано. У порозумінні з місцев. стат. орґанами скласти список топоґрафічних назв, надіславши копію його до Кабінету вивчування Поділля.

Господарство. Земельна справа. Радянські господарства, кількість землі в них. С.-госп. комуни й артілі. Кількість землі в них. Кількість землі в персональному користуванні селян. Середня забезпеченість селян землею. Роздрібне, хутірське та відрубне землекористування. Сучасне землевлаштування. Пляни земельної площі окремих селян та хуторян. Бюджет селян заможних, середняків і незаможних селян та хуторян. Бюджети радянських господарств. Розміри с.-госп. податків до війни, підчас розверстки та тепер. Робітниче життя селян, праця молоди, дорослих та старих. Робітничий календар. Праця протягом року. С.-госп. прилади. Облік і опис плугів, борін, нових та старих і т. инш. Описати та намалювати способи запрягання. Способи оброблення землі. Коли стався перехід на трьохпілля та чотирьохпілля, то дати історію цього переходу. Головні польові рослини. Урожайність на десятині кожної з них. Загальний урожай. Сади та городи. Сіножаті. Урожай сіна з десятини. Загальний урожай сіна. Паша й вигін. Годівля худоби. Кількість худоби. Забезпечення селянства худобою. Зміни в кількості худоби за останні роки. Породи худоби. Пункти для злучувань. Догляд за худобою. Молочарська кооперація.

Рибальство й полювання. Лісові промисли. Візницькі та сторонні промисли. Копачі та їхня праця. Пасічництво (за проґрамом ВУАН).

Ремество, хатня, кустарницька та фабрична промисловість. По яких селах особливо поширені промисли? Облік осіб, що працюють у кожнім окремім промислі. Описати процеси обробки льону, вовни, дерева, глини і т. ин. Прилади для цього виробництва. Намалювати їх, зазначивши назви окремих частин. Фабрики, опис їх, виробництво, облік робітників. Побут робітників. Як відбивається сусідство фабрик на побуті околишніх селян.

Торгівля. Торговельні осередки району (відзначити пункти, де продають та купують крам селяни кожного села). Облік купців у кожному селищі. Опис краму. Кооперація.

*) Одяг змалювати (не білі частини вбрання бажано в фарбах—хоча б кольоровими оливцями) й на кожній частині поставити її назву, а також зазначити дату малювання, місце мешкання, ім'я, прізвище й національність та вік власника одягу, а по змозі ті ж дані й про кравця.

Шляхи.

Пошта й телеґраф.

Школи й позашкільна освіта.

Місцеві державні установи. Їхня діяльність.

Бібліоґрафія. Зібрати всю літературу про описувану місцевість. Скласти її докладний список, надіславши копію його до Кабінету вивчування Поділля.

Увага. 1) Найкращі наслідки даватиме праця членів Краєзн. Т—ва, коли вони належно себе до неї підготовлять. Насамперед для цього необхідно знати **все досі зроблене** в справі вивчення Поділля й свого району, а цього можна досягти тільки систематично вивчаючи **літературу про Поділля.** Щоб цьому допомагати, Філія в своїх виданнях даватиме по змозі вичерпну бібліоґрафію відповідних питань, а також видасть у майбутньому **„Бібліоґрафію Поділля"**.

2) Для належного й усебічного переведення спостережень, дослідів, описів і т. ин. необхідно керуватися проґрамами виробленими вченими дослідниками-фахівцями. Проґрами *пристосовані до вивчання своєрідних особливостів Поділля систематично друкуватиме в* своїх виданнях **Кабінет вивчування Поділля.** Науково розроблені проґрами всеукраїнського значіння видали: а) **Всеукр. Академія Наук.**—Проф. Є. Тимченко. „Діялектолоґічні вказівки" —15 коп., Кл. Квітка „Профес. народні співці та музиканти"—60 коп., Ол. Курило. „Початки мови"—25 коп., Л. Шульгина. „Пасічництво"—40 коп., „Проґрам до збирання оповідань, казок, переказів і прислів'їв", „Проґрам до збирання пісенного матеріялу", проф. А. Кристер „Проґрам до збирання матеріялів звичаєв. права" та инші;

б) **ВУАН** та **С.-Госп. Наук. К-т України** спільно—Н. Заглада „Жнива", М. Тарасенко „Косовиця" (для вивчення с.-госп. побуту);

в) **Етнографічне Т-во у Києві**—Л. Шульгина „Народній Календар";

г) **С.-Госп. Наук. К-т України**—анкети: „Обслідування бур'янів України", „Насіння кормових рослин", „Ґеоґраф. розповсюдження рослин" (анкета-карта) і багато инших із застосованої ботаніки та зоольоґії;

ґ) **Українська Метеролоґ. Служба** („Укрмет") для керовництва працею спостерігачів на периферії видає дуже добрий часопис „Погода й Життя".

3. За вказівками в окремих наукових питаннях належить звертатися до Кабінету вивчування Поділля (м. Вінниця, Мури) та до Кам'ян. Наук. Т-ва (Кам'янець, Музей), а також вписатися в пост. передплатники „Енциклопедії Поділлезнавства".

Додаток 3.

Проґрам збирання матеріялів до фавни птахів Поділля.

Склав проф. В. Храневич.

І. Для птахів, що прилітають на гніздування.

1. Коли (день, місяць та рік) з'являються перші екземпляри, та коли головна маса птахів даного роду прилітає на весні.
2. Хто раніше прилітає—самець чи самиця.
3. В яких місцях даний птах оселюється (у степу, в полі, в лісі, в кущах, на воді, на скелях, біля осель).
4. Чим відживлюється (зерном, ріжним насінням, гусінню, комахами, жабами, плазунами, птахами та їхніми яйцями, гризунами—мишами, житниками, ховрашками) у ріжні пори року.
5. Чи корисним є даний птах для сільського господарства, чи шкідливим, чи однаковим.
6. Коли починається парування.
7. Де будує гніздо, як довго і з якого матеріялу.
8. Коли починає нестися, скільки відкладає яєць і коли закінчується відкладання.
9. Чи висижує яйця лише самиця, чи допомагає їй і самець.
10. Як довго відбувається висижування яєць.
11. Хто годує молодих пташенят: чи лише самиця, чи самець, чи обидва, чим годують, скільки разів на день.
12. Через скільки днів після вилуплювання з яйця пташенята починають вилітати з гнізда.
13. Як довго підлітки тримаються гнізда та батьків.
14. Чи не виводить даний птах дітей удруге.
15. Коли починає линяти й як довго продовжується линьба.
16. Коли починають птахи збиратись у табуни перед відлітанням у вирій.
17. Коли відлітають і як—чи табунами, чи поодинці, у день чи вночі.

II. Для птахів, що прилітають на зімівлю.

1. Коли (день, місяць та рік) даний птах прилітає на зімівлю.
2. Де оселюється (у степу, полі, лісі, біля осель), чи табунами, чи поодинці.
3. Чим відживлюється.
4. Коли відлітає на батьківщину.

III. Для птахів перелітних.

1. Коли (день, місяць та рік) спостережено перші екземпляри (передові) та в якій кількості.
2. Коли спостережено масове перелітання.
3. Коли перелітання даного птаха закінчилося.
4. В якому напрямку відбувалося перелітання (Пн, ПнС, С, ПдС, Пд, ПдЗ, З, ПнЗ) і в який час доби (удень, уночі, ввечері, уранці).

IV. Для окремих не досить вивчених птахів.

Зокрема бажано зібрати матеріяли про поширення на Поділлі та всі особливості життя отаких птахів: 1) **стервятника** (див. у вип. 5. й 7. видань Кабінета виуч. Поділля під ч. 150); 2) **дрозда кам'яного** (у них же під ч. 82); 3) **трав'янку чорноголову** (під ч. 85); 4) **пронурка (горобця водяного) рудогрудого** (під ч. 94); 4) **орябка** (під ч. 242); '5) **гуски сірої** (під ч. 166); 6) **кулика-сороки дніпрянського** (під ч. 223); 7) **хохітви** (під ч. 233); 8) **жайворонка степового** (під ч. 28); 9) **жовни чорної** (під ч. 110); 10) **вівчарика-ковалика** (під ч. 63); 11) **вівчарика весняного** (під ч. 64) та 12) **вівчарика-жовтобровика** (під ч. 65).

Збираючи матеріяли за наведеним проґрамом, необхідно зазначити для кожного птаха—1) крім латинської назви (або польської, російської чи иншої), також місцеві народні назви птаха, точно передаючи вимову й виставляючи наголосного значка, 2) коли птах є рідкосним, то зазначити, з якого часу й чому кількість його помітно почала зменшуватись, або коли він уперше з'явився й сколонізував дану місцевість, 3) подати погляд населення на економічне значіння даного птаха—корисність його чи шкідливість, а також 4) на значіння та ролю його в явищах побутового життя (ріжні вірування, віщування то що).

Увага. а) Матеріяли мають цінність тоді тільки, коли зазначено місце спостережень, ім'я та прізвище збирача й вік його та фах або освіту; б) для негайного наукового використання матеріяли або їхні копії належить систематично (напр. що-місяця) надсилати до **Кабінету виучування Поділля.**

---

1. Одним із основних завдань свідомого працьовника в краєзнавстві є поширення знаннів про Поділля, а найголовніший засіб до цього—розповсюджувати видання Кабінета виучування Поділля.

2. Краєзн. орґанізації й окремі краєзнавці, що допомагатимуть розповсюджувати наші видання, одержуватимуть **особливі пільги.**

Рекомендаційний покажчик найголовнішої сучасної літератури про Поділля.

Подаючи наведений отут рекомендаційний покажчик розвідок про Поділля, зауважуємо, що сюди ввійшли лише: а) видання неперестарілі, б) праці, що містять у собі відповідні описи *) майже для всієї території Поділля, а не до його окремих частин.

Не подаємо ми також і видань, що давно вже є **бібліографічними раритетами** й через це немає майже ніякої надії їх придбати. Нашим бо завданням є **не вичерпний** список дати, а лише порадити літературу необхідну для підвищення кваліфікації в Поділлезнавстві **кожного** службовця й адміністратора, **кожного** вчителя, кооператора, робітника землі й лісу та взагалі **кожного** працьовника на Поділлі.

Наводимо покажчика рекоменд. літератури, додержуючись почасти хронологічного порядку дат виходу в світ видань, а почасти їхнього змісту.

1. **Кустарные промыслы Подольской губерніи.** Вид. Под. Губ. Земськ. Упр. Київ, 1916 р. З малюнками, картами й таблицями. Стор. 645—3.

ЗМІСТ: Предисловіе. Гончарный промыселъ въ Под. губ.—А. Прусевича. Ткацкій промыселъ въ Под. губ В. Свидзинского. Ткацкій промыселъ въ Под. губ.—А. Трофимова. Ковровое производство—А. Прусевича. Народное вышиваніе—А. Прусевича. Овчинно-тулуповое производство—П. Штельмаха. Сапожный промыселъ въ Под. губ.—А. Прусевича. Кожевенный промыселъ въ Под. губ.—А. Прусевича. Каменотесы-кустари и ремесленники Под. губ.—Г. Александровича. Кустарные древодѣльные промыслы въ Под. губ.—Г. Александровича. Корзиноплетеніе въ Под. губ.—А. Прусевича. Заключеніе.

2. **Набоких, А. И.,** Одеса, 1916. Матеріалы по изслѣдованію почвъ и грунтовъ Под. губ. Том. I. Результаты полевыхъ и лабараторныхъ изысканій 1914 и 1915 г. г. Вид. Под. губ. Земск. Упр. Стор. 268, карта 1.

3. **Набоких, А. И.,** Одеса, 1916. Нѣсколько замѣчаній къ схематической почвенной картѣ Под. губ. Съ приложеніем почвенной карты и таблицы рисунков под. почвогрунтов. Вид. Под. губ. Зем. Упр., стор. 39.

4. **Матеріалы по обслѣдованію животноводства въ Под. губ.** Результаты предварительного оріентировочного обслѣдованія животноводства въ крестьянскихъ хозяйствахъ Подольской губерніи, произведеннаго въ 1914 году подъ руководствомъ проф. В. Устьянцева. С 3 діаграммами, одной картой и 51 фотографіей. Вид. Под. Губ. Зем. Київ, 1916. Стор. I—XII—527—91.

ЗМІСТ: Предисловіе. Краткій очеркъ положенія животноводства въ крестьянскихъ хозяйствах Подольской губерніи. Крупный рогатый скотъ. Коневодство. Свиноводство. Овцеводство. Описаніе крестьянского животноводства въ уѣздахъ Подольской губерніи. Балтский уѣздъ. Брацлавский уѣздъ. Винницкий уѣздъ. Гайсинский уѣзд. Каменецкий уѣздъ. Летичевский уѣздъ. Литинский уѣздъ. Ольгопольский уѣздъ. Проскуровский уѣздъ. Ушицкий уѣздъ. Ямпольский уѣздъ. Приложеніе. Промѣры крестьянскаго крупного рогатаго скота. Бланки по обслѣдованію животноводства.

5. **Е. Сѣцинский.** „Археологическая карта Подольской губерніи“, Москва, 1901. Стор. 131, з планами городищ (окремий відбиток з видання: „Труды XI Археол. съѣзда в Кіевѣ“, т. I.).

6. **Гульдманъ, В. К.** Памятники ста ины въ Подоліи. (Матеріалы для составленія археологической карты Подольск губ.). Кам'янець, 1901. Стор. 1—VII—401—1—VII—3.

ЗМІСТ: Отъ составителя. Введеніе. Исторія развитія русской археологіи и ея успѣхов. Глава I. Находки каменныхъ издѣлій. Гл. II. Находки мѣдныхъ и бронзовыхъ топориковъ и стрѣлъ. Гл. III. Находки старинныхъ монетъ (31). Гл. IV. Находки оружія и вообще древних вещей. Гл. V. Находки костей (39—44). Гл. VI Пещеры (44—59) Гл. VII. Следы мегалитическихъ сооруженій (мегалиты, дольмены) (59—65). Гл. VIII. Насыпные валы. Гл. IX. Городища. Общія понятія (73—85) а) Городища—85—112, б) Замковища (замчиска)—160, в) Замки, г) Крепости—замки. Дополненіе къ списку городищъ и д) Сторожевые башни—252—253. Гл. X. Курганы. Гл. XI. Каменныя избы. Гл. XII. Изображенія на камняхъ и скалахъ. Гл. XIII. Древнія монастырища. Гл. XIV. Фигуры (придорожные кресты, монастыри, иконы и проч.). Дополненія. Алфавитный указатель именъ, помѣщенных въ книгѣ.

---

*) На жаль (див. стор. 9.) досі немає майже ні одної суч. праці, що обіймала-б територію цілого Поділля

7. **Проф. Л. Красівський.** Гідро-геологічна основа Поділля (пояснююча записка до гідро-геологічної мапи). Гідро-геологическая карта Подолии. Вид. Від. Землевпорядкування і Меліорації Под. Губ. Зем. Упр. Кам'янець, 1924. Стор. 23, з 2 картами. Ціна 60 к.

8. **Грогорієв—Наш.** Поділля. Географічно-історичний нарис. Вид. Под. Губ. Нар-Упр. Кам'янець, 1918. Стор. 85.

ЗМІСТ: Простір. Поверхня. Склад поверхні. Групт. Ріки та річки. Підсоння. Опади. Природа. Населення. Праця 'населення. Недра. Торг. Фабрично-заводська промисловість. Шляхи. Історичний огляд Поділля. Визначні місця на Поділлі.

За винятком праці проф. Л. Красівського наклади всіх згаданих розвідок хоч і не дуже давно, але вже **вичерпано.** Тому Кабінет виучув. Поділля поставив своїм завданням дати всебічний опис Поділля й з 1924 року розпочав видавати цикль розвідок, кожна з яких є переважно монографічним розробленням або подає останні досягнення відповідної науки. Усього вийде 1924/26 р. 16—18 випусків, що складатимуть немов стислу **„Енциклопедію Поділлезнавства", а саме:**

Проф. Леонід Данилов.

Клімат Поділля

Prof. Leonid Danilow.

Das Klima von Podolien.

Вінниця, 1924 р.

Випуск 1. **Проф. Леонід Данилов.** „Клімат Поділля". Вінниця, 1924. Стор. 1—VII—48. **(Відзначено експертною Комісією Всеукр. К-ту Сприяння Вченим при РНК премією на конкурсі 1925 р.;** наклад розійшовся). Ціна 75 коп.

ЗМІСТ: Вступне слово. Розділ І. Короткий нарис розвитку кліматографічних дослідів на Поділлі. Занепад метеорологічної справи в роки війни й революції. Об'єкт дослідів та матеріял. Розд. II Загальна характеристика клімату Поділля в залежності від його географічного положення. Середнє положення основної вітроподільної вісн суходолу та її звичайні пересуви в межах Поділля. Їх кліматичне значіння. Режим вітрів N. та S. Поділля. Вплив південних морів. Розд. III. Опади. Їх річний хід та географічний розподіл. Ріжниця між N та S. Зливна тенденція. Ріжні форми опадів. Град. Сніг та сніговий настил. Посухи на Поділлі. Їх звязок із загальним станом атмосфери та довготривалими баричними хвилями. Розд. IV. Хмарність та гідрометеори Річний хід та географічний розподіл. Ріжниця між Придніпрянською та Прибузькою округами. Розд. V. Температура повітря. Річний хід та географічний розподіл. Роля Дніпро-Бузького вододілу. Температурна депресія в східніх округах Поділля. Нормальні дати наступлення ріжних ґрадацій протягом року. Неперіодові хитання температури. Хвилі тепла й холоду. Довготривалі аномалії температури. Температура грунту. Розд. VI. Висновок. Чотири кліматичні райони губерні. Питання про мікрокліматичні відміни. Бібліографія. Resumé,—Das Klima Podoliens. Климат Подолии.

Випуск. 2. **Олександер Савостіянов.** Лектор Він. Держ. Фарм. Технікума. „Дика рослинність Поділля". Вінниця 1925. Стор. 71, з 6 малюнками та 1 картою з додатком „Звідомлення про діяльність Кабінета виучування Поділля Він. Філії Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН". Ціна 1 крб. 20 к. (наклад розійшовся).

ЗМІСТ: Глава І. Матеріяли до флори Поділля. Гл. II. Характеристика природніх умов Поділля (§ 1. Географічне положення Поділля, § 2. Рельєф Поділля, § 3. Поділ Поділля на два сточища, § 4. Геологічна характеристика обох сточищ, § 5. Ґрунти). Гл. III. Рослинність Волино-Подільської горбовини. Гл. IV. Основні типи рослинности Поділля. Гл. V. Рослинність лісів Поділля (§ 1. Відсутність шпилькових та супровідних їм рослин, § 2. Типи лісів, § 3. Дубові ліси, § 4. Грабові ліси, § 5. Берека та явір, § 6. Особливо рідкі лісові елементи, § 7. Імела та імела дубова, § 8. Зілляста рослинність чорного лісу, § 9. Букові ліси, § 10. Березові ліси, § 11. Рослинність дубових лісів). Гл. VI. Рослинність степів (§ 1. Степова рослинність південно-східнього Поділля, § 2. Степова рослинність на заріччях Дністра та Бога, § 3. Північний пояс переваги степової рослинности). Гл. VII. Рослинність Товтрів. Гл. VIII. Рослинність торфових болот Прибужжя. Гл. IX. Рослинність водних обширів. Гл. X Рослинність скель та місць на припеці Гл. XI. Бур'яни Поділля (§ 1. Типи бур'янів, § 2. Смітникова рослинність, § 3. Польові бур'яни). Гл. XII. Корисні рослини дикої флори Поділля. Гл. XIII Ботанічна районізація Поділля. Гл. XIV. Охорона та вивчення флори Поділля (§ 1. Необхідність охорони Подільської флори, § 2 Вивчення Подільської флори) Resumé—Die Flora Podoliens.. Пакажчик латинських назв.

Олександер Савостіянов

Дика рослинність Поділля.

Схематичний нарис.

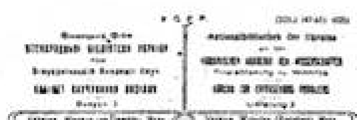
Alex. Sawostianow.

Die Flora Podoliens

in ihren Grundzügen schematisch dargestellt.

Вінниця, 1925 р.

Випуск. 3. **Архадій Зекцер.** „1905. рік на Поділлі". Частина І.—Аграрні заколоти та завору-

= Аркадій Зенцер =

1905. рік на Поділлі.

Частина 1 — Аграрні заворушення та заворушення наймитів р. р. 1904—06

Вінниця, 1925 р.

шення наймитів р. р. 1904—06. Вінниця, 1925. 43+3 (ненумер.)—1 карта. Ціна 90 к. (наклад розійшовся).

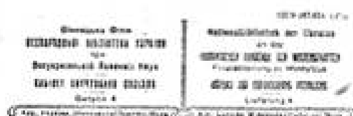
ЗМІСТ: Передмова. Розділ І. Вступ. Поділля 1904. року. Відгомін Петербурзьких подій. Революційні групування на Поділлі до 1904—1905 р. Уряд готується до подій. Розділ II. Аграрний рух на Поділлі. Характер селянських вимог. Політичний відтінок заворушень. Форма руху. Відношення до руху ріжних соціяльних груп. Розділ III. Перша доба заворушень. Зріст заворушень. Дальший розвиток подій. Стан селянського господарства на Поділлі р. 1905. Селянство вимагає закриття „монополій". „Дуель" губернатора з поміщиками. Розділ IV. Друга доба руху. Політичний характер руху цієї доби. Загострення руху. Рух на Вінниччині. Висновок. Джерела до історії 1905. р. на Поділлі. Абетковий покажчик особових імен згадуваних у нарисі.

Випуск 4. **Проф. Василь Храневич.** „Ссавці Поділля". Вінниця, 1925 р. Стор. 29. З 4 малюнками в тексті. Ціна 60 к. (наклад розійшовся).

ЗМІСТ: Розділ І. Загальні зауваження до фавни ссавців. Розділ II. Систематичний огляд фавни ссавців. Ряди: Летючі миші або Кажани, Комахоїди, Хижаки, Гризуни, Парнстокопиті). Розділ III. Розподіл ссавців за станціями та зоо-ґеографічними зонами. Resumé.—Die Säugetiere Podoliens. Покажчик латинських назов.

Випуск 5. **Проф. Василь Храневич.** „Птахи Поділля". Вінниця, 1925—26 р. Стор. 65. З додатком „Статуту Районового Краєзнавчого Т-ва", „Орієнтаційного плану праці Краєзнавчого, Т-ва „Проґраму збирання матеріялів до фавни птахів". З 2 малюнками в тексті й 3 таблицями. Ціна 1 карб. (У продажу лишилася незначна кількість).

ЗМІСТ: Розділ І. Загальні уваги до фавни птахів. Розділ II. Систематичний огляд фавни птахів Поділля. Ряди: Горобляки. Пурхачі. Дрімлюги. Бджолоїди. Одуди. Рикші. Водоморози. Дятлі. Зозулі. Сови. Яструбаки. Гомілкові. Фляміньи. Гуси. Веслюки. Кожари. Голуби. Рябки. Кулики. Мартини. Пастухи. Курочки). Розділ III. Розподіл птахів по станціях та зоо-ґеографічних зонах. Resumé.—Die Vögel Podoliens. Покажчик латинських назов.

Проф. Василь Храневич.

Ссавці Поділля.

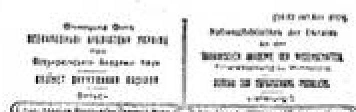
Огляд систематичний.

У Вінниці, 1925 р.

Випуск 6. **Проф. Василь Храневич.** „Минуле фавни Поділля". Шкіц з доби 12.—19. століть. Вінниця, 1926. Стор. 20, з 5 малюнками в тексті, з додатком „Інформаційного огляду дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. Ч. 1. Ціна 50 к. (У продажу).

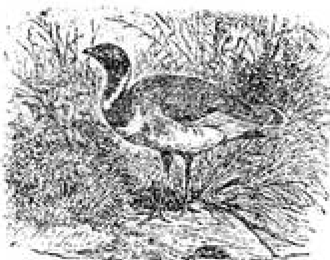
ЗМІСТ: § 1. Загальні зауваження. § 2. Історична минувшина фавни ссавців—4. § 3. Недавнє минуле фавни птахів. § 4. Охорона та вивчення рідкосних представників фавни Поділля. Resumé.—Die Vergangenheit der Fauna Podoliens.

Василь Храневич.

Птахи Поділля.

Огляд систематичний.

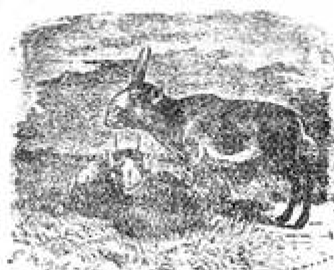
У Вінниці, 1925-26 р.

Випуск 7. **Проф. Василь Храневич.** „Нарис Фавни Поділля". Частина І.—Ссавці та птахи. Вінниця, 1926. Стор. 1—129. З 3 таблицями та 17 малюнками й 1 картою. Ціна 1 крб. 80 к. (У продажу).

ЗМІСТ: Розділ І. Матеріяли до фавни ссавців та птахів Поділля. Розділ II. Загальна характеристика природніх умов Поділля (§ 1 Географічне положення, § 2. Рельєф Поділля, § 3. Геологічна характеристика Поділля, § 4. Обводнення Поділля, § 5. Ґрунти Поділля, § 6. Рослинність Поділля) Розділ III. Нарис фавни ссавців Поділля (§ 1. Загальні зауваження до фавни ссавців, § 2. Систематичний огляд фавни ссавців, § 3. Розподіл ссавців за станціями та зоо-ґеографічними зонами). Розділ IV. Огляд

фавни птахів Поділля (§ 1. Загальні уваги до фавни птахів. § 2. Систематичний огляд фавни птахів Поділля. § 3. Розподіл птахів по станціях та зоо-географічних зонах). Розділ V. Найголовніші зоо-географічні райони Поділля. Розділ VI. Минуле фавни Поділля (§ 1. Загальні зауваження. § 2. Історична минувшина фавни ссавців. § 3. Недавнє минуле фавни птахів. § 4. Охорона та вивчення рідкосних представників фавни Поділля). Розділ VII. Економічне значіння ссавців і птахів. Розділ VIII Уваги до охорони та вивчення фавни Поділля. Xesume.—Die Fauna Podoliens. Абетковий покажчик латинських назов.

Минуле фавни Поділля.

У найближчому часі підуть до друку:

9. **Проф. Ю. Сіцінський** „Нариси з історії Поділля". Ч. Ч. 1 й 2. з ілюстраціями та історично-археолоґічною картою Поділля.

10. **Матеріяли до фавни Поділля.**

11. **Проф. Л. Красівський.** „Ґеолоґія та мінеральні багатства Поділля".

12. **Проф. С. Городецький.** „Сільське господарство на Поділлі" Ч. 1 (до світ. війни).

Нарис фавни Поділля.

Die Fauna Podoliens

Окрім цього одним із випусків вийде: **І. Шипович.** „Вінницькі Мури". Історичний нарис.

Примітка: ГВК Поділля постановою з 17. березня 1925 року рекомендував усім державним, громадським та кооперативним установам передплатити відповідну кількість примірників „Енциклопедії Поділлезнавства" яко необхідну для вивчення продукційних сил Поділля. Губкомісія для українізації радапарату при Президії ГВК й Він. Окркомісія при Президії ОВК визнали це видання за необхідне для поглибленої українізації, а Губінспектура Наросвіти Поділля обіжником Ч. 7948 та Він. Окрнаросвіта об. ч. 871—підручником краєзнавства для школи.

З огляду на невеликі наклади, видання Філії здебільшого вичерпуються не дійшовши до периферії. Тому йдучи назустріч периферійним краєзнавчим Т-вам, школам та зацікавленим установам і особам рекомендуємо вписуватися в **постійні передплатники** на комплект дальших випусків (починаючи з вип. 5), надіславши на (1 комплект) завдатку 2 крб. на біж. рахунок Філії Ч. 443 до Українбанку (у Вінниці) й точну **поштову адресу**. Пост. передплатники одержуватимуть 20% знижки та пересилку коштом Філії, при чому чергові випуски надсилатимуться їм **накл. платою,** а завдаток зараховано буде в останню виплату.

:: ВИДАННЯ КАБІНЕТА ВИУЧУВАННЯ ПОДІЛЛЯ ::
ВІННИЦЬКОЇ ФІЛІЇ ВСЕНАРОДНЬОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ при ВУАН.

Щоб дати всебічний опис Поділля, Кабінет виучування Поділля видає цикль розвідок, кожна з яких є переважно моноґрафічним розробленням або подає останні досягнення відповідної науки. Усього вийде 1924/26 р. 16—18 випусків, що складатимуть немов стислу „Енциклопедію Подільєзнавства, а саме:

1. **Проф. Л. Данилов.** „Клімат Поділля" (наклад розійшовся).
2. **Ол. Савостіянов.** „Дика рослинність Поділля" (наклад розійшовся).
3. **Арк. Зекцер.** „1905. рік на Поділлі" (наклад розійшовся).
4. **Проф. В. Храневич.** „Ссавці Поділля". З ілюстраціями (наклад розійшовся). 60 коп.
5. **Проф. В. Храневич.** „Птахи Поділля" (є ще незначна кількість у продажу). 1 крб.
6. **Проф. В. Храневич.** „Минуле фавни Поділля" (є ще незначна кількість у продажу). 50 коп.
7. Його-ж „Нарис фавни Поділля". З ілюстраціями та додатком фавністичної карти (у продажу). 1 крб. 80 к.
8. **В. Отамановський.** „Краєзнавство на Поділлі". Ціна 30 коп.

У найближчому часі підуть до друку:

9. **Матеріяли до фавни Поділля.**
10. **Проф. Ю. Сіцінський.** „Нариси з історії Поділля" Частина 1. З ілюстраціями та історично-археолоґічною картою Поділля.
11. **Проф. Л. Красівський** „Ґеолоґія та мінеральні багатства Поділля".
12. **Проф. С. Городецький.** „Сільське господарство на Поділлі." Ч. 1.

Окрім цього одним із випусків вийде: **І. Шипович** „Вінницькі Мури". Історичний нарис.

Губвиконком Поділля постановою з 17. березня 1925 р. рекомендував усім державним, громадським та кооперативним установам передплатити відповідну кількість примірників „Енциклопедії Подільєзнавства" яко необхідної для вивчення продукційних сил Поділля, Губкомісія для українізації радапарату при Президії ГВК й Вінницька Окркомісія в справі українізації при Президії ОВК визнали це видання за необхідне для поглибленої українізації, а Губінспектура Наросвіти Поділля обіжником Ч. 7948 й Вінницька Окрнаросвіта обіжником Ч. 871 з 26/II 1926 р.—підручником краєзнавства для школи.

Пільги постійним передплатникам.

З огляду на невеликі наклади, наші видання здебільшого вичерпуються не дійшовши до периферії. Тому рекомендуємо Краєзнавч. Т-вам, **школам** та зацікавленим установам і особам вписуватися в **постійні передплатники** на комплект дальших випусків (починаючи з вип. 5), надіславши (на 1 комплект) завдатку 2 крб. на біж. рахунок Філії Ч. 443 до Українбанку (у Вінниці) й точну **поштову адресу.** Пост. передплатники одержуватимуть 20% знижки та пересилку коштом Філії, при чому чергові випуски надсилатимуться їм **накл. платою,** а завдаток зараховано буде в останню виплату.

Кабінет виучування Поділля Він. Філії Всенародньої Бібліотеки України при ВУАН просить наукові й науково-краєзнавчі установи та редакції часописів надсилати свої теперішні й давніші видання та орґани в обмін на видання Філії.

Ціна 30 коп.